

הסיקור העיתונאי של הרציחות של חיים ארלוזורוב ושל יצחק רבין

ברק בר-זוהר

יום שישי, כ"ג בסיוון התרצ"ג (17.6.1933) בחוף הים של תל אביב. ההתנקשות בוצעה לעיני אשתו, סימה ארלוזורוב, בידי שני רוצחים שזהותם ומניעיהם אינם ידועים עד היום (ללא שם מחבר, 1933ה; [ללא שם מחבר, 1933א; [ללא שם מחבר, 1933ג; [ללא שם מחבר, 1933ד; יציב, 1933; [ללא שם מחבר, 1933ג; [ללא שם מחבר, 1933). הוא נקבר בבית העלמין הישן של תל אביב ברחוב טרומפלדור לאחר מסע לווייה קודר ורב משתתפים ששיתק את התנועה ברחובות המרכזיים של תל אביב. גופתו של ארלוזורוב הוצגה באולם הדפוס של מערכת דבר בבית ההסדרות בתל אביב ולאורך תהלוכת האבל מרחוב אלנבי ועד רחוב ביאליק (ללא שם מחבר, 1933ב; כתבנו המיוחד בתל-אביב, 1933). בסיקור רצה ארלוזורוב בלט השימוש באסטרטגיית תקשורת חזותית מטלטלת בעיתונים דואר היום ודבר. דואר היום פרסם תמונת תקריב (Close up) של פניו חסרי רוח החיים של ארלוזורוב בחדר המתים (ראו נספח א) ותצלום של שלושה אנשים מביטים בגופתו החשופה של ארלוזורוב (ראו נספח ב). דבר הציג את גופתו בתוך ארון קבורה (ראו נספח ג). התצלום הקשוח ביותר היה תצלום התקריב של פניו של ארלוזורוב שנדפס בדואר היום. נדמה שדואר היום בחר במודע בהמחשה המוחצנת הזו מתוך כוונה לספק חוויה קריאה בלתי נשכחת, לתפקד כגוף עיתונאי החושף ראיות מהשטח ולאגדר את קוראיו להשתתף בחקירה המשטרית. לעומת זאת תמונת ארלוזורוב בדבר, הגם ששירתה אסטרטגיית סיקור מסחרית או צידדה בקו פוליטי מסוים, הייתה מכובדת יותר. ייתכן שבתקופה שבה העיתונות המודפסת הייתה המדיום המרכזי ביישוב העברי, שימשו הצילומים הללו הוכחה וראייה בלתי ניתנת לערעור לרצח ארלוזורוב. לאחר הרצח האשים העיתון חזית העם את דבר בהסתה, כינה את היחס כלפיו כ"דרייפוסיאדה" והלין כי במקום לחגוג את גיליון המאה שראה אור ב-7 ביולי 1933, היה עליו להדוף האשמות ולהתמודד עם עלילות על הרצח שטלטל את היישוב העברי ואת התפוצה היהודית. חזית העם ריכז את מאמציו ומשאביו בהפרכת טענות שפורסמו בדבר. לטענת השבועון הרוויזיוניסטי הפיץ דבר ידיעות שקריות, כגון שזאב ז'בוטינסקי טען לכאורה שהרצח אירע על רקע סיבות רומנטיות,

במאמר זה אני בוחן את סיקור הרצח של חיים ארלוזורוב בעיתונים הארץ, דבר, דואר היום וחזית העם, ואת ההתנקשות ביצחק רבין בעיתוני הארץ, דבר ראשון,¹ ידיעות אחרונות, הצופה, מעריב והמודיע בשלושים הימים שלאחר הירצחם. המאמר נשען על מסגרת תאורטית-אמפירית הקרויה "אירוע מדיה" (אלידע, 2014; Dayan; Bosch, 2010; Katz, 1992) ומראה כיצד זו באה לידי ביטוי בעיתונים מודפסים לאחר רצח של מדינאי. עד כה נמצאו ארבע פרקטיקות עיתונאיות מרכזיות שהפכו רצח של מנהיג לאירוע מדיה: עיתונאי בקדמת הבמה, ריבוי משתתפים, העצמת האישיות ותקשורת חזותית. ניתוח מאות הכתבות והאייטמים העיתונאיים נסמך על מסגרות פרשניות מוכרות מדיסציפלינת חקר התקשורת, כגון סדר יום תקשורתי (McCombs, 2005) ומסגור (Scheufele & Tewksbury, 2007).

מפתחי תיאוריית אירוע המדיה, דניאל דיין ואליהוא כ"ץ (Dayan & Katz, 1992), הראו כי התרחשויות המתועדות ומתווכות לצופים על ידי רשתות טלוויזיה אמריקניות, עצרו את שגרת הסיקור והשתלטו על סדר היום התקשורתי. לטענתם הטלוויזיה מסוגלת לשדר ולעצב תחושות של אחדות לאומית, להעצים את ההתרחשות בהוספת גופך דרמטי וטאטרלי לתיאור, לחשוף מתחים חברתיים ולהגיש קונפליקטים פוליטיים. ברם, הם התייחסו למדיום הטלוויזיוני בלבד ואילו מחקר זה התמקד במדיום העיתונאי שהיה נפוץ מאוד בישראל בשנים הנחקרות, 1933 ו-1995 (סופר, 2011). חוקרי תקשורת רבים גרסו כי העיתונות המודפסת הייתה זו שיצרה ותיווכה אירועי מדיה בעלי משמעויות היסטוריות והיסטוריוגרפיות כאשר דיווחה על התרחשויות דרמטיות שנים רבות לפני שהומצאה הטלוויזיה. מכאן שאירועי מדיה אינם נחלתו הבלעדית של המדיום הטלוויזיוני (Bosch, 2010; Dahmen; McLain, 2016; Schwartz, 2000).

סיקור רצה חיים ארלוזורוב בעיתונים הארץ, דבר, דואר היום וחזית העם

חיים ארלוזורוב כיהן כראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, תפקיד מקביל לשר החוץ של מדינה עצמאית. הוא נרצח בגיל 34 בליל

נשתוק. אנו לא נשתוק כי אף לרגע לא ירדנו ממשמר הכבוד שלנו – משמר העם והציונות (ייבין, 1933ב).

שלושה שבועות לאחר הרצח תורגם מאידש מאמר שכתב ז'בוטינסקי בעיתון די וועלט בו האשים את הציונות הסוציאליסטית בלא פחות מהתנהגות חיתית. מאמר זה, שתורגם לעברית, היה כה נוקב, מתריס, לעומתי ומהדהד שמן הראוי לצטט ממנו:

נראה שאין אנו חיים בעולם "אנושי": באיירה זואולוגית, באיירה בהמית ממש מתפתח קיומנו היהודי. על הקבר הרענן, החל מהרגע הראשון לאחר האסון, מתחוללת ספסרות מבחילה ברם השפוך. דמויות שיש להן פרטנזיות לתואר של מנהיגי המונים ומחנכי המונים עינן הייתה צרה בהן עצמן והן לא הרשו לעצמן להתמסר לשעה אחת של אבל אנושי. החל מהרגע הראשון הם רוקדים ריקודי קברים, חושבים רק כיצד לנצל את המאורע לשם סגירת חשבונות בחירות. כל אחד יודע, שהאבל אצלם קטן פי אלף מהספסרות, כל אחד רואה זאת על פניהם ולפי התנהגותם. חיים ארלוזורוב האיש לא רצה שיפול חשד על יתרו. הם, הדמויות הזואולוגיות, חלמו וקיוו מלכתחילה רק לדבר אחד: מי יתן וזה יהיה יהודי באמת! מלכתחילה הפיצו שמועה שהרוצח הוא בהכרח יהודי. והם נשמו לרווחה ופרצו בתרועת ניצחון, בשמחת ערפדים מתועבת, כשהביא הטלגרף את הבשורה שהמשרה, ברוך השם, אסרה יהודי (ז'בוטינסקי, 1933).

דואר היום פרסם השתתפות באבל מצד חזית העם. נכונותו לשתף את חזית העם בשיח התקשורתי הרגיש את הסגנון הרב קולי של דואר היום ששאף להציג מספר רב של "שחקנים" על הבימה, ובמקרה זה הזירה העיתונאית-ציבורית. ייתכן גם שהדיווח הזה הצביע על נטייה פוליטית של מערכת דואר היום לאידיאולוגיה הרוויזיוניסטית. כך או כך, בדואר היום נכתב:

בחיינו היו חילוקי דעות עקרוניים בינינו ובינו בדבר דרכי ההגשמה של הציונות. אבל אנו יודעים שגם הוא רצה לגאול את המולדת האומללה הזאת [...] רק לפני חודשים מספר, על קברם של יעקבי האב וילדו, שנפלו גם הם בירי עולה, אמר המנחה: "הכבוד הזה שפילח את יעקבי יכול מחר לפגוע גם בי [...] אבלים, מזועזעים עד העצמות וברתת כבוד עומדים אנו בפני קורבן חדש שריווה בדמו את עפר המולדת. וזכרו ישמר נצח בינינו, כזיכרון כל אותם קורבנות האחרים שגול הגורל ושנפלו בעד הארץ הזאת. וציון העברית תקום אף על פי כן! (ללא שם מחבר, 1933).

בתגובה לוויכוח הציבורי הייצרי והטעון שהתפתח בין המחנה הסוציאליסטי לזרם הרוויזיוניסטי, הציג עיתון הארץ נרטיב פייסני, ממתן ומגשר בחודש שלאחר רצח ארלוזורוב. תגובה זו מיצבה את דימויו כעיתון שקול, חינוכי ונאור. הוא תיאר את האירועים באופן אינפורמטיבי, הביע עמדות ניטרליות ונמנע מלשלהב ולהלהיט את האווירה המתוחה. לצורך הדגמה, במאמרי מערכת שפורסמו יומיים ושבע לאחר הרצח נכתב: "אף ברגע קשה זה – אל נשכח את חובתנו אל הכלל: דעה צלולה, כיבוש יצר, זהירות והכרת אחריות. לפי שעה אין בירי איש ידיעה ודאית על עצם האסון, על מחולליו או יכולים רק לשער השערות. והשערות – אין בהן כדי מסקנה ודאית" (מ"נ, 1933א); "אל ימיטו עלינו אסון אחר אסון על ידי מסקנות מבוהלות ומעשים מבחילים. תצא נא מן הארץ קריאה לאחריות, למשמעת וללישוב הדעת בגולה" (מ"נ, 1933ב).

דיווח כי דוד בן-גוריון נרגם באבנים בידי פעילים רוויזיוניסטים ואף הציג את הרצח כתוצאה של טרור פוליטי-יהודי פרי הסתה של שנים נגד הסתדרות העובדים. לאחר שדבר תהה מדוע השתתפו חברי התנועה הרוויזיוניסטית בהלווייתו של ארלוזורוב ושאל אם יש להם חלק באבל של עם ישראל, השיב חזית העם: "דבר הרחיב את תעמולת השיסוי שלו [...] הדברים האלו נכתבו לא בעיתון ישמעלי ובשפת ערב, אלא הועלו על הנייר באותיות עבריות ובעיתון עברי דווקא [...] הם מנהלים הסתה מכוערת לפרעות" (ללא שם מחבר, 1933 יב). עורך חזית העם האשים את דבר, תוך שימוש ברטוריקה סרקסטית ותוקפנית, בעלילה, לאחר שפורסם בדבר כי הוא נשמע טוען שאנשי מפא"י הם שרצחו את ארלוזורוב:

מדוע לא תגידו שהרוויזיוניסטים משתמשים בדם למצוות פסח? בשביל להשכיח אותו מונופול או טרור מצפוני יש אמצעים פשוטים: רמזי איומים ריקים, רכילות וסרוסים מהסוג שפלוגי מסר ופלוגי הגיד. מנסים להטביע את הישוב בים של ציניזם. אבל נפש הישוב אינה רוצה להיטבע! ביהוד בבוץ של דם על אחים! אדם מהחוף היה מקהל רושם, שכיום, אחר הקטסטרופה העגומה, מתעניינים בחוגי א"י לא בתפיסת הרוצחים, אלא בשאלה – על חשבון איזו מפלגה כדאי לרשום את הרצח? (הרב-אבן, 1933א).

מאמר שפורסם בחזית העם יום לאחר הרצח הכליט את הרטוריקה המתקרבת של הרוויזיוניסטים שחשו נרדפים: "אנו יודעים: רציחתו היא חלק ממזימה שחורה אחת לגזול מעם ישראל את מולדתו, ועל העם הנדרף בכל קצוות תבל – להמיט את האסון גם כאן, במולדת. אנו יודעים. תעמולה מתנחלת כיום בכפרי השכנים, המכוונת לאותה מטרה שחורה. ואנו יודעים כמו כן: עם ישראל לא יזוז ממשמרו ומרצוננו-ברזל להשיב לו את הארץ הזאת כמולדת נצח" (ללא שם מחבר, 1933ה).

כתב השבועון, יהושע ייבין, תקף את עורך דבר, ברל כצנלסון, בטענה שהסית בגלוי בעיתונו ואת בן-גוריון שהכריז, לטענתו, באספת אבל בוורשה כי "לא קומוניסטים ולא ערבים ביצעו את הרצח הזה". זאת ועוד, ייבין נקט לשון צינית וביקש סליחה מקוראיו על כך שלכאורה האמין כי במחנה הסוציאליסטי קיימים רעות ושותפות גורל: "חטאתי באמת [...] קיויתי כי ברגע אסון זה על יד הקבר הטרי הם ירפו משנאת אחים ויתלכדו בשם ציון לשמירה על זכויות העם שאסונו כה גדול בכל חפוצותיו. לא ולא! טעיתי מאוד. לא היה כל יסוד לתקוה. הם, אנשי האפרט המרכסיסטי אינם לא אחים ולא ציונים. הלכו תכף ומיד, אפילו קודם שהודק העפר על קבר חברים, להפיץ את רעל העלילה נגד נושאי הציונות – בחזית מאוחדת עם פק"פ" (ייבין, 1933א). גם שבוע לאחר מכן, המשיך ייבין לתקוף, להאשים את דבר בהסתה ואף לעודד תגובת-נגד:

יום-יום שופך אותו צד בעיתונו קיתונות של רעל על תנועת הציונות המדינית, וישנם תמימים בציבור שהדבר משפיע עליהם, שהם מסיחים דעתם מן הסכנות החיצוניות ונמסרים לשיסוי נגד יהודים – יש הכרח לענות [...] בפעם הראשונה הוטלה עלילת-דם על יהודים על ידי יהודים – ובשעת סכנה גדולה לקיומו של העם בכל תפוצותיו דווקא [...] למה אתם מששים ומסיתים את הציבור? למה כבר תקעתם והתרעתם בכל קצוות עולם בכדי להשחיר את פניו של עם ישראל למען האפרט שלכם שנתפס 'הרוצח הרוויזיוניסט סטאבסקי' אנו לא

מנגד המשיך חזית העם המשיך לתדלק ולהכנות את מיתוס הצודקים והנרדפים שילווה את התנועה הרוויזיוניסטית עשרות שנים. תחת הכותרת "בימי מבחן" הוצגו חברי התנועה הרוויזיוניסטית כחלוצים שהוטל בהם רפס אך הם נותרו גאים, נועזים ומהודרים:

מחננו הציוני, שעמד בפני הרעבה, חרם עבודה, מכות, התנפלויות ושנאת אחים הועמד עכשיו בפני מבחן חדש. נחש-הדבה מגיח מכל פינה, מפריש ארס ומרעיל את המים והאוויר שאותם אנו שואפים לקרבנו על אדמת המולדת. נחשולי העלילה העכורים מתרוממים סביב לדגלנו הון, דגל התכלת לבן, דגל גאולת העם המשיחית, אשר הניפו חלוצי האומה בידיהם. תנועתנו הטוהרה ללא כתם, שנצרפה ביסורים, לא תרפה ידה מהדגל, כי אם תשאו ביתר-עוז, התלהבות ואמונה, ואף טיפת רפש, שהוא כגורל היהדות בקרב אויביה - זהרו. יש דבר מה סמלי בגורלנו כאן, שהוא כגורל היהדות בקרב אויביה - להיות מטרה לרעלו המעלילים - כגורל היהדות בעמים הוא גורל תנועתנו זו, הנושאת על כתפיה את נטל היעוד של שחרור העם (ללא שם מחבר, 1933).

חזית העם נקט רטוריקה התקפית והאשים 'אויבי ציונות' בהסתה מסוכנת נגד חברי התנועה הרוויזיוניסטית.

[ב]מטרה פרוכוכציונית ברורה להכניס סכסוכים ומריבות בתוך הישוב ולהכשיר בתוך איריה מורעלה זו את הקרקע להרס הציונות [...] התחילו שוב פורחות כל מיני שמועות ארסיות, מסכיב לנו הולכת ונוצרת אוריה מורעלה, עד כדי כך שבמקומות ידועים הגיע הדבר כמעט עד למצב של ערב פרעות בנו, אנשי הציונות המדינית. מהלך החקירה עדיין לא נגמר אין נגד הנאשם שום מוכחות מאושרות על ידי אינסטנציה משפטית [...] אלה שנותנים לעצמם להגדר אחרי השמועות הארסיות הנפוצות באוויר ממלאים את רצונם של אויבי הציונות, שרק שאפו לזה: להכניס על ידי פרוכוכציה הדמים מצב של תופת ושנאה בתוך היישוב [...] אוילות פוליטית היא, אם ברגע חמור כזה, אחרי הרצח הנורא, מטים את תשומת הלב כלפי בשמועות בלתי מבוססות כלפי פנים, כלפי חלק בציבור החרד הנלחם למען הציונות המלאה והגאולה השלמה של עם ישראל (ללא שם מחבר, 1933).

לא זו בלבד, חזית העם הקדיש כתבה להתקפות על חברי צה"ר ובית"ר ביישובים שונים: בני ברק, חיפה, נס ציונה, פתח תקווה, ראשון לציון ותל אביב. תחת הכותרת "באוריה המורעלת" דווח: "באחד הפרדסים בפ"ת דרשו חברי מפא"י להוריד את חלוצי הארגון מן העבודה ואיימו בעזיבת המקום. אבל העל הפרדס היה תקיף וחברנו נשאר בעבודה. בבני ברק נסוג בעל הבית בפני האימים, שילם שכר עבודה חברנו ובקיש ממנו לעזוב את העבודה. בתל אביב, ביום רביעי בשש בערב בא מחנה של מפא"י לרחוב רש"י 40 ואיים לא לתת עבודה לחברנו" (ללא שם מחבר, 1933). שלושת השבועות הבאים פורסמו במדור המכתבים למערכת בעיתון תגובות רבות מאת חברי צה"ר ובית"ר שהתלוננו על יידיי אבנים בהרצליה, על גירוש ילדים מבית ספר בעפולה ופיטורים, על איומי החרמה כלכליים, על קללות, דחיפות ורדיפות מצד חברי מפא"י בצפת (דבור, 1933). אם לא די בכך, עורך חזית העם פרסם מכתב פתוח אל קהל הקוראים ובו התלונן על היטפלות לפלוגת נוער בית"רית עת טיילה בתל אביב: "שהייתי בחיי בכמה בירות האירופה בשנים הלא-שקטות שלאחר המלחמה. אבל מאודי לא ראיתי כיעור על-אנושי שכזה: גברים אצים, דוחפים וולתם במדרכות, עוטים על הפלוגה הבית"רית. מחזה זה הזכיר זאבים

פוליטיקאים ואנשי רוח מגיבים לרצח חיים ארלוזורוב
באופן יוצא דופן הדפיס דבר גיליון במוצאי שבת, 17 ביוני 1933, 23 שעות לאחר הרצח. בעמוד השער קרא עורך העיתון ברל כצנלסון להתאפקות על אף ההלם, הכאב והכעס. מאמרו היה ייחודי בסובלנותו:

מתוך הכאב יש הכרח לקרוא להתאפקות. רבבות אנשים כואבים, מזועזעים. אין יודע פשר בפשע. אין מבין מי יכול היה לארוב לחייו של ארלוזורוב. הלכבות הנסערים קולטים השערות, סברות - אחת רעה מחברתה. מה קל להיחפו ולהיאחז באיזה נוסח מסביר, להיאחז ולתלות את הקולר באיזה חוג. באיזה ציבור. להיאחז ולהסיק מסקנות. יש אפוא הכרח, הכרח - למען נוכל להמשיך במפעל שבו חי ועליו מת - חיים ארלוזורוב - לדרוש מכל אחד התאפקות ושליטה עצמית מוחלטת. כל סברה חטופה עלולה להרעיל עלינו את החיים. רק חקירה יסודית, קפדנית ודקדקנית, שלא תנוח ולא תשקוט עד שתמצא את האמת - רק היא תשחרר אותנו מאימת סברות מרעילות [...] כולנו, כולנו נתבעים לא ללכת אחרי נחשים ואחרי השדים. אל יוסיף איש מכאוב על מכאובנו (כצנלסון, 1933).

האופן השקול שבו התייחס כצנלסון אל הרצח שיקף את אישיותו הייחודית, את סגנון עריכתו הסולידי ואת סגולת מנהיגותו השקטה, אולם גם הוא נעשה בהדרגה תקיף יותר במאמריו כלפי בכירי התנועה הרוויזיוניסטית. בכירי מפא"י האשימו ותקפו ביתר שאת את התנועה הרוויזיוניסטית בכלל ואת ז'בוטינסקי בפרט. לאחר הרצח האשים בפומבי ברל לוקר, בכיר בסוכנות היהודית, את הרוויזיוניסטיים בהסתה לרצח: "קראו את העיתונים הרוויזיוניסטיים בכל השנים האלה. במיוחד את חזית העם המתועב. את הנאומים המרעילים שנאמרו נגד הפועלים ומנהיגיהם, השיסוי והוצאת הדיבה על הפועלים שמתכננים קנוניה עם הערבים כדי לעשות פוגרום ביהודים. ייזכר לכם מה שאמר ז'בוטינסקי, זה לא כבר, שארלוזורוב תומך בהיטלר ושהפועלים לא יימנעו מלמסור ילדי ישראל להיטלר" (לוקר, 1933). בהארץ תוארה התלהטות הרוחות בין המחנות הפוליטיים לאחר רצח ארלוזורוב: "על אף הפקודות לשמור על השלום, הולכות ונשנות התנגשויות בין רוויזיוניסטים לחברי ארגון העבודה. היה הכרח להפסיק הרצאה של גרינבוים בגלל מהומה שעוררו הרוויזיוניסטים. המשטרה פיזרה את הנאספים. ז'בוטינסקי תובע את גרינבוים לדין על שכתב כי סטבסקי הוא פרי האדיאלוגיה הרוויזיוניסטית" (ללא שם מחבר, 1933). דוד בן-גוריון תקף את וולפגנג פון ווייזל, את ז'בוטינסקי, את העיתון חזית העם ואת תנועת בית"ר והאשימם ב"תעמולת שיסוי" וב"הסתה היסטורית ופרועה כנגד ארלוזורוב באסיפות רוויזיוניסטים". כמו כן טען כי ז'בוטינסקי וחברי הפלג הרוויזיוניסטי שיוו לרצח נופך רומנטי, הפעילו אלימות נגד חברי מפא"י והסיתו נגד תנועת הפועלים בארץ ישראל. להמחשת האשמותיו פתח בן-גוריון את מאמרו התוקפני כך:

יש לי חשד כי יד דמים מורעלת עשתה את הרצח. זו חובתה, חובתה הקדושה, של הציבוריות יהודית להיבדל באופן גלוי וברור ולהעמיד מחוץ למתנה את התנועות המשתמשות במלחמתן הפוליטית באמצעי-שיסוי מורעלים ומכשירות על ידי כך את הקרע לאלמונים פושעים לרצוח, לנהוג באלימות ולהלשין בשם אידיאלים פושעים. אני מאשים כאן גלויות וברורות את "המנהיג" הרוויזיוניסטי ואת עוזריו הקרובים בהשתמשות באמצעים אלו (בן-גוריון, 1933).

הקשת הפוליטית ונשלחו נאצות ואיומים לאתר הנצחה אינטרנטי שהוקם לכבוד רבין.

בניגוד לכך היו גם פעולות שתיארו ריטואל של אבלות, סובלנות, גישור ואחדות. תינוקות נקראו על שם רבין, אסירים בכלא בכאר שבע הדליקו נרות והקימו גלעד לזכר רבין, היקף העבריינות והתלונות במשטרה פחת משמעותית מאז הרצח, סטודנטים לעיצוב יצרו כרזות שגינו את הרצח, משחקי הכדורגל בשבת נפתחו בדקה דומייה, נבחרת ישראל בכדורגל עלתה לקברו ארבעה ימים לאחר הרצח, התזמורת הפילהרמונית התאימה את טון יצירותיה לרצח וביצעה מופע שקט וקורד, נערך משט הצדעה לרבין בהשתתפות 750 כלי שיט ישראליים, התקיימה עצרת זיכרון בת 300,000 משתתפים שמונה ימים לאחר הרצח בתל אביב, קבוצת כדורסל אמריקנית שינתה את שמה בעקבות הרצח מ-Washington Bullets ל-Washington Wizards, בניין ה-Empire State בניו יורק הוא כחול-לבן, הרגל האמריקני הורד לחצי התורן בבית הלבן, אלפי יהודים השתתפו בעצרת אבל ספונטנית בניו יורק ובפריס, רבין הונצח בבולים, במטבעות, במדליות, ברחובות, בכבישים, באתרים ובמוסדות חינוך יהודיים, ערביים ובין-לאומיים.

כלי עזר עיתונאי שהיטיב להמחיש את הקוטביות והזעזוע שעורר הרצח היה קריקטורות. הקריקטורות שיקפו זעם ושנאה שעורר הרצח בחברה הישראלית. פורסמו הקריקטורות הבאות: עיתון שהוא פצצה מתקתקת, נר זיכרון עולה באש בגלל "עליהום על הימין", אקדח דו-צדדי מכון ימינה ושמאלה, תאומים סיאמיים עם תגי "ימין" ו"שמאל" נאבקים, הדיבר "לא תרצח" על לוחות הברית שבור, דגל ישראל קרוע, מגן דוד נקרע לשני חצאים, מגן דוד יורה לעצמו בראש, מפת ישראל יורה לעצמה בראש, מפת ישראל נסדקת, מפת ישראל נקרעת ועוד.

הארץ היה לסמן הרדיקלי של הביקורת על הציונות הדתית. כדוגמה מובהקת לכך פרסם העיתון תחקיר לפיו שבועון חרדי בשם השבוע הסית נגד שמעון פרס ויצחק רבין במשך השנתיים שקדמו לרצח. כ-18 אחוז מהציבור החרדי נהג לקרוא את השבועון, שפרסם התבטאויות מזלזלות, משפילות ואלימות על פרס, רבין ותהליכי השלום. מתוך 22 הציטוטים המצמררים שפורסמו, מובאים להלן הקיצוניים ביותר: "רבין ופרס הצטרפו לכת השטן", "רבין ופרס הבטיחו את דרכם לזיכרון הארוך של היהודים כרשעי ישראל מהגרועים ביותר שהיו בנוסח המומרים, אנשי היודנראט והקאפו", וקריאה לפעולה: "בפני הציבור הדתי מוצבת אפשרות לקום בכל הכוח נגד הכת שהשתלטה על השלטון במדינה. אין שום סיבה שנניח למטורפים המרושעים שמנהלים את השלטון במדינה להוביל יהודים כצאן לטבח" (אילן, 1995). כתבות נוספות דיווחו על עשרות מקרים שבהם הסיתו אזרחים דתיים נגד ראש הממשלה בשנתיים שקדמו לרצח. עוד דווח כי פורסמה תעודת פטירה מזויפת של רבין בהתנחלויות בגדה המערבית, הופצו שטרות כסף ובהם קריאה לרצוח את רבין ולירות בחיילים המפנים יישובים, פעיל הימין הלל וייס בדק אפשרות משפטית להעמיד לדין את רבין באשמת בגידה ורב אורתודוקסי בברוקלין, בשם אברהם הכט, הפיץ חוות דעת הלכתית שרבין "חייב במיתה" עקב הסכמתו להעביר שטחים (נשר, 1995).

הרצים אחרי עגלה בשלגים, כשלשונם מושטת והם שואפי דם - לא מפני הסכנה התרשמתי, אלא - מפני הכיעור" (הראבן, 1933 ב)!

דבר כלל בשיח העיתונאי משוררים וסופרים שתיבלו את החדשות הקשות בשיירי קינה. צירופם של אנשי רוח לשיח הציבורי הצביע על אירוע מדיה שהשפיע הן על הזירה הפוליטית והן על הספרה התרבותית ביישוב העברי. בין מגוון הפואמות שפורסמו בלט הבית השני בשירה של שרה טוביה שהתייחס, כך נדמה, למראה המחריד של גווייתו של ארלוזורוב: "ראיתי את פניו בלבן המוות. קצת פעור נותר הפה: לא נפסק נאומו. בשרטוטיו חקוקי אומץ, ספוגי נבואת התחייה נגללה הצוואה: זכרו התעודה" (טוביה, 23.6.1933)! יום לאחר הרצח פרסם דבר שני שירים מאת המשוררים דוד שמעונוביץ (שמעוני) ואנדה פינקרפלד. שמעונוביץ כתב: "נתת לבך, מוחך, ולאחרונה את דמך. מה עוד, אח יקר, יכולת לתת לעם? חיים לוחטים ממריאים ומות קדושים ללא עת. מה עוד יכול עם ישראל לכהירי בניו תת?" (שמעונוביץ, 19.6.1933). פינקרפלד ביכתה את המוות: "חלל נתחללת קריה עלובה. בן פורת הרג כך. דמו חיקך האדים, לעפר שחה גרונוך. טמא טמא זכך. בושי הקריה, כבשי את פנייך, קצרו זרועותיך מחבק בניך, בנים נאמנים. כקריות תבל נחשבת, כל יום בן הרגנו. ככי, התייפחי, קריה מחוללת. על בן פורת הרג כך" (פינקרפלד, 20.6.1933).

סיקור רצח יצחק רבין בעיתונים הארץ, דבר ראשון, ידיעות אחרונות, הצופה, מעריב והמודיע

ב-4 בנובמבר 1995 ("ב"חשון התשנ"ו), עם סיומה של עצרת תמיכה בהסכמי השלום בכיכר מלכי ישראל בתל אביב, נרצח יצחק רבין בידי יגאל עמיר, סטודנט דתי למשפטים בן 25 מהרצליה, שאחז בהשקפה ימנית רדיקלית והאמין כי הסכמי אוסלו הם סכנה קיומית לעתיד מדינת ישראל. בשעה 21:45, בעת שצעד רבין לעבר מכוניתו, ירה עמיר שלושה כדורי אקדח אל גבו של רבין. רבין נפטר כעבור כארבעים דקות מפצעיו במרכז הרפואי בתל אביב ע"ש סוארסקי (איכילוב) בגיל 73 (וללא שם מחברו, 1995 ב); (וללא שם מחברו, 1995 א). רצח רבין היה אירוע טראומתי והרדיו, משמעויותיו והשלכותיו ליוו ומלווים את החברה, התרבות והפוליטיקה בישראל מאז ועד היום. הרצח העלה שאלות טעונות, שנעו בין הסברים אקדמיים מלומדים לבין תיאוריות קונספירציה חתרניות (גולדשטיין, 2006; פייגה, 2015; Rabinovich, 2017).

הסיקור העיתונאי תפח לממדים עצומים. כדי להתמודד עם הגודש הדיווחי, ובה בעת לספק תמונה מקיפה של השיח העיתונאי, להלן ידיעות שהמחישו את הפילוג וההסתה הקיצוניים שעורר הרצח: הקבר ואנדרטאות הזיכרון של רבין הושחתו, הושעתה מורה מראש העין שכינתה את רבין "צורר" ואת רוצחו "צדיק", סטודנט סולק מאוניברסיטת בר אילן לאחר שהביע הזדהות עם הרצח, עובד חברת כיתן בכית שאן פוטר בשל גילויי שמחה על הרצח, בהתנחלויות חגגו את הרצח בהרמת כוסית, גויסו תרומות בארצות הברית כדי לסכל את החקירה נגד עמיר, תומכי כהנא חי בברוקלין היללו את עמיר, התקבלו איומי רצח על חיי רבנים, פוליטיקאים ושרים מכלל

רוצחים כמו הדוקטור גולדשטיין ההוא ועמיר הזה ואתם רבנים מסיתים מעבר לים ומארץ הקודש המרעילים את האוויר שאנו נושמים. אלוהים לא עמד לצידך כאשר רוצח בדם קר, פרשן ההלכה המופלא הזה, כביכול, ירה בך [...] אלוהים של עמיר ושל "איאטוללות", כפי שכינת אותם פעם בלשונך המחוספסת, לא עמד לצידך, יצחק היקר, ולא עמד לימינך בלילה הארוך שייזכר לדיראון בתולדות מדינת ישראל (רוזנפלד, 5991).

רצח רבין עורר ויכוח עיתונאי-ציבורי שורשי וסוער אשר עסק, בין השאר, בחינוך ובהשכלה בקרב הפלגים הדתיים-חרדיים. הכתבת לענייני חינוך של **דבר ראשון**, יעל פישביין, מתחה ביקורת רדיקלית על החינוך הממלכתי-דתי: "במוסדות החינוך הדתיים של מדינת ישראל התפתח פונדמנטליזם במשך הרבה שנים, תוך עצימת עיניים של מנכ"לים ושרים. החינוך הדתי מתבלט כחממה לעיצוב עמדות שליליות כלפי דמוקרטיה וערכים. הסקרים משרטטים דיוקן אלים, חסר סובלנות וקיצוני של החינוך הדתי: העדרת ערכי היהדות על פני הדמוקרטיה, תמיכה גדולה בתנועת כך, בטרנסספר ובמחתרת יהודית, שלילת זכויות אדם מערבים והגבלת חופש הביטוי" (פישביין, 1995). להאשמות שהוטחו בפלגים הדתי והחרדי בעיתונים הארץ, **דבר ראשון**, ידיעות אחרונות ומעריב, השיבו הצופה והמודיע מלחמה. הצופה הסתפק ברטוריקה מתגוננת, ואילו המודיע היה נחרץ, תוקפני וזועם. במאמר המערכת של הצופה, יומיים לאחר הרצח, פורסם מונולוג שהציג את הציבור הדתי כנרדף: "ההסתה הפרועה שהחלה מאז הרצח עוברת כל גבול. השיסוי וההשתלחות נגד הציבור הדתי והמחנה הלאומי מתבצעים בשיטתיות, כאשר במסע הזה משתתפים פוליטיקאים, סופרים, עיתונאים ומי שרואים את עצמם כאנשי רוח" (וללא שם מחבר, 1995). שלושה ימים לאחר מכן נכתב במאמר המערכת: "נמשך מסע השיסוי ומדי יום אף לובש מימדים חמורים יותר. חובשי כיפות מותקפים ברחובות. גורמים אנונימיים מפרסמים הודעות באמצעות הטלפון המופנים אל המשרדים של המחנה הציוני-דתי ומשמיעים דברי שטנה וקללות שקשה לחזור עליהם בשל חריפות לשונם וניבול הפה שבהם" (וללא שם מחבר, 1995). כתב העיתון, משה אישון, הציג את הציבור הדתי כקורבן להסתה לא מוצדקת והציע לפלגים הדתיים לזקוף ראש, להתגונן ולהגיב:

לא ניתן להחריש על קיטנות השופכין שנשפכים בקצב מטורף לעבר הציבור הדתי והלאומי כולו, כאילו ידיו שפכו את הדם הזה. המסיתים הניפו את דגל המלחמה בשומרי התורה והמצוות, בחינוך הדתי ובכל אדם המתייחס בחרדת קודש לארץ ישראל. לנגד עינינו מלחמה אנטי-דתית המכוונת לעקור את התרבות היהודית השורשית ולהחליפה בתרבות חדשה: "תרבות חטאים". מחובתו של הציבור הדתי-לאומי להרים את קולו כשופר נגד המסיתים והמלעזים. יש לחשוף את דיוקנם האמיתי, את רוע מעלליהם המובילים להעמקת הקרע בעם (אישון, 5991).

כל שלושים הימים שלאחר הרצח עמד חבר מערכת המודיע, מ' שלום, בחזית המערכת המתגוננת של המחנה החרדי, הביע עמדות רדיקליות ודה לגיטימציה של מוסדות המדינה. בטוריו הפרשניים תקף שלום, הכפיש והאשים חילונים, אנשי תקשורת ושמהלכים בתדירות יומיומית. הוא הציג את הפלג החרדי כחף מפשע ונרדף, כינה את נוער הנרות "כופרים", טען שהתקשורת הישראלית היא אנטי-חרדית והאשים את משטרת ישראל ברדיפת רבנים. לצורך

בתגובת נגד לציטוטים ולתיעוד שהעידו, לכאורה, על "הסתה שקדמה לרצח", השיב המודיע להארץ באותו מטבע. המודיע פרסם גם הוא תחקיר שהראה כי גורמים ממחנה השמאל הסיתו לרצח בעיתוניהם בשנות השמונים והתשעים: "הצצה מקרית גילתה שדווקא פוליטיקאים מהשמאל ואנשי תקשורת המציאו את שיטת ההסתה, ההכפשה, ההתלהמות וההתססה - כחלק בלתי נפרד מהויכוח הציבורי". הציטוטים נלקחו מהמקומון העמק והגליל, שם כתב מבקר התרבות עמיר יפת: "אני מוכן לירות במתנחל, רצוי בין העיניים", וצולם שלט בעל מסר אלים בהפגנות של מפלגת מר"צ: "לעשות את המוות לימין". כמו כן הוצגו טקסטים עיתונאיים פוגעניים ואלימים שכוונו נגד מנהיגי הליכוד, מנחם בגין ואריאל שרון. לאחר שהלך בגין לעולמו, נכתב עליו בעיתונים הארץ, **דבר**, מעריב וידיעות אחרונות: "בגין מהווה סכנה חמורה למדינת ישראל", "בגין הלך, הנזק נשאר", "השנאה מתה עם בגין" ו"הליכוד והשנאה גססו עם בגין ומתו איתו". חמור מכך, על שרון נכתב: "רוצח התקווה", "מה עם פינוי שרון?", "שרון ושותפיו - כיתת יורים פולנית", "הפרובוקאטור הגדול חולם על כסא הדיקטאטור הגדול" ו"הלשון שלו גסה וגדושה דימויי מוות" (פרקש, 1995).

כאמור, בחודש שלאחר ההתנקשות ברכין הטיחו כתבי ופרשני הארץ האשמות ארסיות בציבור הציוני-דתי. נחמיה שטרסלר הציג את חובשי הכיפה כבעלי ישות בורה, חשוכה ומעוותת:

פעם, לפני שנות דור, כשראית ברחוב אדם חבוש כיפה, הנחת שמדובר באדם שקט, לא אלים, רודף שלום. היום, כשרואים אדם חבוש כיפה רבים מניחים את ההיפך. הרצח הוכיח את הכישלון החינוכי של הישיבות. הקנאי הדתי אינו מצוי בחלל. הוא תלמיד ישיבה שרבינה מלמדים, תוך כדי עיוות, הלכות 'רודף' שהתירו את דמו של ראש הממשלה. הוא שומע ראשי ישיבות משווים את גולדשטיין לקדושי השואה והוא רואה את רוצחי המחתרות היהודיות נישאים על כפיים. מלמדים אותו, דרך שיבוש ההלכה, שהממשלה אינה לגיטימית (שטרסלר, 5991).

שלושה שבועות לאחר הרצח פורסם בהארץ טקסט שהציג דתיים-ציוניים ומתנחלים כפושעים מסוכנים:

את הדם שלנו הם רוצים. את ארצנו ועולמנו הם מבקשים. את דרכנו הציונית, החילונית, הישראלית-יהודית הם מבקשים להכחיד. קחו מהם את הנשק! קחו מהם את הכוח להכות בנו ולהשמיר כל חלקה טובה בארצנו. ליינו תמימים וחשבנו שהם חיים וגרים בשטחים ולכן אנו חייבים לספק להם הגנה עצמית. עד כאן! החלום התנפץ. הארץ הזו לא יכולה לעבור על סדר היום. עד היום, פעילי הימין הקיצוני בג'יהאד היהודי, אשר קם והתפשט כסרטן בגוף המדינה, מקבלים, וגם זה רק לעיתים רחוקות, עבודות שירות למשך חצי שנה ובדרך כלל יש להם פשוט 021 תיקים כמשטרה שבהם הם גאים מאוד. את אנשי הימין הקיצוני יש לעצור, לחקור, לפרק מנשקם, לאטום את בתיים ולגרשם מהארץ! (שהרבני, 5991).

עורך מעריב לשעבר, שלום רוזנפלד, חשף את פניה הקיצונית של העמדה הביקורתית על החינוך והציבור הדתי-חרדי. מתוך הרהורי הנפש שעורר בו הרצח, הוא ערער על עצם קיומו של אלוהי היהדות וקילל את האינדיבידואלים שעודדו הריגה על קדושת השם:

אלוהים לא עמד לצדך, יצחק, כאשר אותו בן בליעל ירה בך את שני כדוריו המוות. אינני יודע בכלל לצדו של מי עומד היום אלוהים, כאשר בצילו חוסים

לסתימת פיות וכהיתר להסבת מדינת חוק למדינת משטרה – הוא פשע וגם רשע, וחטאו חמור שבעתיים” (טננבוים, 1995).

העיתונים דנו בהרחבה בשאלה כיצד תיווכו ושידרו ערוצי הטלוויזיה הישראלים את רצח רבין. רצח רבין הסתמן כאירוע שהחדיר את ערוץ 2 אל לב הקונסנזוס, דחק את הערוץ הראשון אל השוליים ואילץ אותו להשתדרג ולהתאים עצמו לעידן הטכנולוגי והחדשני. מבחינת מערכת יחסי הכוחות בין העיתונות המודפסת לטלוויזיה התגלה נתון מפתיע. על פי התאוריה של דן כספי (1993) ושמואל להמן ווילציג ונאוה כהן-אביגדור (Lehman-Wilzig & Cohen-Avigdor, 2004) צפוי היה המסד העיתונאי להתגונן מפני התמסדותו של המדיום הטלוויזיוני. ברם ביקורות טלוויזיה שפורסמו בעיתונים הארץ, דבר ראשון, ידיעות אחרונות ומעריב החמיאו לתפקוד של הטלוויזיה הישראלית בכלל וציינו לשבח את ערוץ 2 בפרט. ערוץ 1 דיווח בטון מרוחק וממלכתי, ואילו ערוץ 2 סיקר את הרצח באופן דרמטי וחדשני והיטיב לזקק ולבטא תחושות של אבל לאומי. ערוץ 2 ריאין את לאה רבין בתכנית האקטואליה של חמש בערב עם רפי רשף ואילו ערוץ 1 נמנע מלראייה מתוך הנחה שהיא לא תרצה לדבר במהלך השבעה.

ביקורות הטלוויזיה בהארץ החמיאו לשידורי הטלוויזיה וציינו לשבח את ערוץ 2: “הרבה עבודה השקיעו שני הערוצים במילוי שעות שידור ארוכות. ההישג הגדול שייך לערוץ 2, שחלק ממהדורת החדשות המציגות שלו אמש הועברה ברשת CNN עם תרגום סימולטני להנחיה של יעקב איילון. מאות מיליוני צופים ברחבי העולם קיבלו תמונה על האופן המרשים והמכובד שבו התייחד עם ישראל עם האסון שבא עליו” (טל, 1995). כתבה נוספת בהארץ התפעלה מסיקור שחזור הרצח בערוץ 2: “כמו בכל השבוע האחרון, ערוץ 2 עשה זאת הרבה יותר טוב. בערוץ 1 זה היה עוד איטם חדשתי לא ארוך, שחיתוך הדיבור הנוקשה והדיווח שסיכם אותו הפך לטרווייה מעצבנת. נראה שהכתבים בערוץ 2 פשוט יותר טובים. עובדה שגדי סוקניק הביא דיווח אירוני וחכם ועמנואל רוזן העביר מבזק ממצה ומבריק. הקונספציה הכבדה של ‘מבט’ נשענת על כתבים בינוניים ומגישים טרחניים” (גולן, 1995). במעריב נימקה כתבה בת חמישה עמודים במוסף “סופשבוע” כיצד ומדוע הביס ערוץ 2 את ערוץ 1 בתחרות על הרייטינג (מיברג, 1995).

הגם שביקורות טלוויזיה רבות הלילו את המדיום הטלוויזיוני, טורי ביקורת אחרים רמזו על חששות והתגוננות מצד הממסד העיתונאי. ביקורת טלוויזיה מאת רותה קופפר בהארץ, למשל, הציגה את הטלוויזיה כמכשיר קפיטליסטי-נצלני. הכתבה לעגה לשימוש הציני שעשה ערוץ הקניות ברצח רבין תשעה ימים לאחר מותו:

מיד בתום ימי האבל הרשמיים, שכבר נדמה היה שמוצו כל האפשרויות לדיון מייד ונקודתי ברצח רבין, צצה לה תוכנית הספדים נוספת מכיוון לא-צפוי – ערוץ הקניות. ערוץ זה, שהתחיל לפעול לאחרונה, הוא לחלוטין מסחרי וכל מטרתו למכור בצורה מצודרת. כבר עם הופעת המילים “שלום, חבר” על המסך התעוררה פליאה יחד עם חשד מסוים: איך מתכוננים לקשור את הרצח הנורא עם שרות הערוץ? התשובה לא איחרה לבוא – באלבום תמונות של יצחק רבין שמחירו 86 שקלים, לפני דמי משלוח (קופפר, 1995).

ההמחשה, תחת הכותרת “שבעת ימי השמאל”, הציג שלום בהמודיע את תופעת “נוער הנרות” כהזויה ואת ריטואל האבל על רבין, כפי שהוצג בכלי התקשורת הפופולריים, כפסטיבל: “השמאל חגג. שכשך ידיו בהנאה גלויה בים של נרות נשמה. אי אפשר שלא לחשוד שכל שבעת ימי...אבל ביימה התקשורת לצרכים פוליטיים מובהקים. איך היו נרות נשמה מצרך כיכרות? איך מרבד פרחים נעשה לגן אבל? איך היו פורטרטים ורישומים – לשמחת יגון? איך כורעים סביב קבר טרי של אדם שנרצח... שרים שירים. משוגעים” (שלום, 1995א)! שלום פרסם מאמר נוסף בו ערער על אמינותם של מנגנוני הביטחון של ממשלת ישראל, בעיקר המשטרה והשב”כ:

הגורמים הממשלתיים בהנהגת השמאל המשוע, הכריזו עלינו מלחמה. מאז קמה מדינת ישראל לא נערך מסע צייד נגד קבוצת אישים בכירים כפי שנערך בימים אלו. המסע האנטי-רבני במדינת ישראל מזכיר את גל הריכוזי האכזרי אשר ערכה רוסיה הקומוניסטית, שבו הואשמו רופאים יהודים רבים במזימה לרצוח את סטלין. שמאלני האנטישמיות הישראלי צוהלים ברוב שמחה: “נשבר המיתוס של הרבנות”. הם יוצאים מגדרם הצהלתי ומתגברים על האבל על רבין המנוח במסע דיכוי נגד רבנים (שלום, 1995).

שלום המשיך וליבה את רגשות השנאה, שתדלקו את הקונפליקט החילוני-דתי במאמר שביטא תחושת קורבנות ואפליה. הוא הציג שינוי תפיסה בנוגע לעריכה העיתונאית בהמודיע וייצג דוגמה קלאסית, רפלקסיבית ומאלפת של תיאוריית מסגור עיתונאי:

אולי הגיע הזמן לנקוט בתיאורים תקשורתיים נגד ישראלים חילונים, בדיוק כפי שהתקשורת החילונית נוקטת כלפי יהודים דתיים וחרדים. למשל, גם אנהו יכולים לכתוב “חילוני נתפס כחשוד בגניבה”, “חילוני שדר בנק”, “חילוני רצח את אביו”, “חילוני זייף”, “חילוני בגד”, “חילוני קטל”. מגיע להם שנישכ להם כגמולם הרע והרכילותי. כי התקשורת החילונית מגיעה לרמת הכפשה על רקע דתי-חרדי למימדים של הסתה גלויה. רק כשרתי חשוד במשהו עוטים החילונים על ציציתו ומדגישים את היותו דתי או חרדי (שלום, 1995).

תחת הכותרת “לחפש את האשמים”, טען כתב המודיע כי האוכלוסייה החילונית ומנהיגיה רדפו והפחידו חרדים:

אם יש כתובת קבועה להסתה בישראל זהו הציבור החרדי ששום ביטוי אינו קיצוני מדי בשביל לבזות אותו, להתעלל ברגשותיו, לדרוך על הקרוש לו ולהפוך אותו למטרה לשנאה ותיעוב. ההסתה המסוכנת כוללת את קריאת הקרב “דרוס כל דוס” שהתנוססה בגאון מעל צמתים סואנים ופגושי מכוניות, את הכרזות של טרי קולק שמאה שערם היא סרטן בגוף המדינה, מחזות המציגים את החרדים כתועבת הארץ, הצייר המקולל שכתב שהוא רואה את לובשי השחורים עוברים ברחוב הוא מבין את היטלר וקריקטורות שמתארות חרדים כשרצים וחלאות בעיתון דבר – שאין בו נושא מפלצתי יותר מהחרדים (לביא, י', 1991).

לפי המודיע ניצלו נציגי השמאל את הרצח באופן ציני ומניפולטיבי ואף הפיקו ממנו רווח. לדעת העיתון החרדי שירתה ההתנקשות את המטרות הפוליטיות של השמאל והיטיבה עמו: “עם רצח רבין נקבעה בישראל הגדרה חדשה לרצח פוליטי – רצח ממנו מפקים רווח פוליטי! מעתה, ייאמר רצח פרו-פוליטי או רצח פופוליסטי [...] רצח הוא פשע וחטא כל יכופר, אבל ניצול ציני של רצח, כעגרון פוליטי וכמנוף-מסית, בהשתלטות על חברתית וכהרשעה כלל-ציבורית, כהכשר

תגובת הפוליטיקאים על רצח רבין

השיח העיתונאי במהלך החודש שלאחר ההתנקשות ביצחק רבין ביטא קונפליקט טעון ויצרי בין השמאל לימין הפוליטי. העימות נשען על טיעונים והאשמות על בסיס דת, היסטוריה, חברה, תרבות ופוליטיקה. בימים הראשונים שלאחר ההתנקשות נמתחה ביקורת מעברה השמאלי של המפה הפוליטית בישראל על פעילי ימין וחברי כנסת מהאופוזיציה. ככל שעברו הימים החלו תומכי, פעילי ונציגי מפלגות הימין, ובראשם מנהיג הליכוד בנימין נתניהו להדוף את אש הביקורת ולצאת למתקפת נגד ברטוריקה מתקרבנת. הנרטיב שניסה לצייר הימין הפוליטי היה: "הפכנו לקורבנות על לא עוול בכפוננו", "לא ירדנו שפכו את הדם הזה" ו"השמאל הסית קודם".

חלק נרחב מהביקורות שהוטחו בימין הופנו אל חברי כנסת שישבו באופוזיציה בשנים שקדמו לרצח. במוקד ההתקפות על הפוליטיקאים עמד בנימין נתניהו. הוא הרף בהצלחה את ההאשמות, הסיר מעצמו את הקשר להסתה שקדמה לרצח, זכה בבחירות לראשות הממשלה ב-1996 ומחזיק במשרה מ-2009 עד היום. למרות זאת בשבוע שלאחר הרצח הוא ספג האשמות מאזרחים, מפעילי תרבות, מכתבים ופוליטיקאים מהארץ ומהעולם. ביקורת נוקבת במיוחד מתחה עליו סילבי קשת, אשר שללה את הרטוריקה המתגוננת שלו וסימנה אותו כאשם ישיר בהסתה שהובילה לרצח: "מהר מאוד הפך הימין את הסדר. הסתה! שיסוי! זה ייגמר רע! כאילו הם הקורבן. ביבי, הוא שעשה דה-לגיטימציה של הממשלה שנשענת על 'רוב לא ציוני'. הוא זה שהכריז שרביץ שפוט של עראפת ומקבל פקודות ממנו, שהממשלה מאותתת לחמאס לבצע פיגועים בגדה ובקו הירוק ושההפגנות האלימות של 'זו ארצנו' הן מחאה פסיבית" (קשת, 1995).

המשורר יעקב בסר רמז כי נתניהו אשם בהסתה שקדמה לרצח בטור דעה שפרסם בדבר ראשון: "הרוצח לא יתום. מי שעמד על אותה מרפסת בירושלים ונאם על הבוגד, על מביא האסון רבין. ולמטה, הרוצח, ורוצחים פוטנציאליים אחרים רקרו סביב בוכת רבין במדי נאצי, מתכנן הפיתרון הסופי. אלו הם אבותיו של הרוצח, אלו הם מולידיו" (בסר, 1995). גם כתב הארץ, אמנון ברזילי, טען כי רוצח ראש הממשלה הושפע מחברי כנסת מהליכוד. להערכתו התצהיר שנתן יגאל עמיר במהלך מעצרו הוכיח כי הושפע מהלכי הרוח שהובילו מנהיגי מפלגות הימין: "המונולוג שהשמיע יגאל עמיר בבית משפט השלום בתל אביב השבוע הייתה הזמנה ללמוד על מקורות השנאה שלו. כמעט כל משפט בדבריו היה שאול בסיסמאות שהשמיעו ראשי הימין בעצרות, בהפגנות ובנאומים במליאת הכנסת. נאומים שנשאו בשנתיים האחרונות בנימין נתניהו, יצחק שמיר, עוזי לנדאו, אריאל שרון, רפאל איתן ורחבעם זאבי. הסטודנט השקדן למשפטים בשנה ג' באוניברסיטת בר אילן שינן היטב את מה ששמע וקרא" (ברזילי, 1995).

ששת העיתונים פרסמו את תגובותיו של נתניהו לביקורות עליו. נתניהו נקט רטוריקה מתגוננת. הוא התראיין לכלי תקשורת בארץ ומחוץ לה, ואף פרסם מאמר ב-*New York Times* ובו הגדיר את ההאשמות כלפיו וכלפי מפלגתו "מסע הכפשה", "רדיפה" ו"מקרתיות". באחד מהראיונות המתגוננים שהעניק הוא צוטט: "מארגנים נגדי לינץ".

ההסתה התחילה עשר דקות אחרי הרצח. באותה הטרגדיה התחילו להאשים את הליכוד כאילו הוא עומד מאחורי הדברים הללו. כל יעז איש להאשים את הליכוד בהסתה. הדברים הפרועים נאמרו על ידי אנשים שהם נחותים שבנחותים. אני שומע דברים שבאים לא מאיזו יבלית פרועה בשדה שהוא רובו טפיל, אלא מהצמרת: משרים וסגניהם וחברי כנסת. משתמשים בטרגדיה הלאומית הזאת כדי להעליל עלינו עליה נוראה" (ברון וברזל, 1995; הוברמן, 1995).

ככל שעברו הימים מליל הרצח הגבירו חברי כנסת מהימין את הרטוריקה המתגוננת והדפו את ההאשמות על הסתה שקדמה לרצח. חבר הכנסת מטעם הליכוד, בני בגין, ביטא תחושה של מורת רוח וחוסר צדק בשם חברי כנסת מהאופוזיציה: "אני נמנה עם מחצית הציבור המואשמת באחריות לרצח ראש הממשלה. מקור ההאשמות בקבוצה פוליטית מרכזית ותכליתה לשתק את הויכוח הציבורי על ההכרעות הקיימות והעומדות עדיין לפנינו. אדם הגון לא ישלים עם הניסיון המחושב להטיל את האשם על מחצית העם" (טל ואלון, 1995; רהט, שחף, בדראן וסבן, 1995). המזכיר הכללי של המפלגה הדתית לאומית (מפד"ל), זבולון אורלב, פרסם מאמר דעה נוקב בהצופה ובו תקף את מפלגות השמאל והציגן כמי שהתחילו את ההסתה בשנות השמונים: "אף שלצערי (ולא להפתעת) דווקא בשעות ובימים קשים אלה מנצל השמאל (מר"צ וחלק ממפלגת העבודה) את רצח ראש הממשלה כדי לערוך רצח אופי קולקטיבי לציונות הדתית, להסית כנגדה, לשלול אותה ולהוציאה מחוץ לגדר. אין זו הזדמנות ראויה להשיב להם כגמולם על זכות היוצרים לסיסמאות לרצח מנהיגים (בגין רוצח, שרון רוצח) על דה-לגיטימציה כנגד מתנחלים (מתנחלים וכד") ויצירת קרע עמוק בעם" (אורלב, 1995).

בחודש הראשון לאחר הרצח נמתחה ביקורת גם על פוליטיקאים שהנהיגו את מחנה השמאל. במוקד הביקורת עמדה שרת המדע, האמניות והתקשורת, שולמית אלוני. בשנות התשעים ניהלה אלוני עימות חריף עם חברי כנסת חרדים. היא התבטאה נגד הציבור הדתי בנושאי השתמטות מהצבא וכפייה דתית ונאלצה לפרוש בשנת 1993 מתפקיד שרת החינוך לאחר התבטאויות שנויות במחלוקת על חובשי הכיפות בנושא האבולוציה של האדם. על רקע זה נכתב בהמודיע:

שולמית אלוני משתלחת באוזני העולם על דתיים פרועים שאינם יודעים דבר על סובלנות ודמוקרטיה. בסערת התדהמה על מה שקרה בישראל, על ההכרה המפוכחת בכוחן הקטלני של מילים, התעוררה מי שמהרגע הראשון של מינויה גרמה רק הרהורי חרטה בלב ראש הממשלה על שנאלץ לכלול אותה בממשלתו, להכות על חטא סגנון דיבורה הבריוני. הנאתה הסדיסטית שבגרימת כאב לאלה שאינה סובלת את השקפותיהם ולהיטותה לרמוס את רגשות המאמינים בתורה עשתה אותם למטרה ללעג ולקלס (לביא, י', 5991).

דעות נוספות נגד השמאל השמיעו דוברים שזוהו עם הימין: לוחם אצ"ל לשעבר וחוקר ההיסטוריה של האצ"ל, יהודה לפידות, ועורך הדין והסופר חיים משגב. לפידות תקף חברי כנסת ממפלגת מר"צ בהסתה שאחרי הרצח: "מאז הרצח הנתעב, אנו עדים להסתה פרועה של ראשי השמאל נגד הימין הישראלי. יש כאן ניסיון לדה-לגיטימציה של ציבור שלם המואשם באחריות לרצח הנורא. הסתה זו היא המשך התנהגות חברי כנסת מהשמאל (עוזי ברעם, יוסי שריד, שולמית אלוני,

אותו בביזויו של רבין לפני ואחרי מותו: "בנאום בלוויה, איך הוא לא התבייש להגיד 'שתינו כמה דברים ביחד'? חשבתי שאני מקיאה. איזה נאום חסר רגש. הכי עיצבן אותי שהוא אמר: 'דרכתי לו על היבלות פה ושם'. לרבין לא היו יבלות. ויצמן דרך לו בתוך הנשמה לאורך כל החיים שלו, וברגל גסה. ורבין באמת היה אציל נפש ולא ענה. איפה היה ויצמן לפני הרצח? כל הזמן רק שידר תחושה שרבין לא יודע מה הוא עושה ואמר שרבין פזיז. ויצמן לא שולט בפה שלו. הנשיא הזה לא מייצג אותי" (קדוש, 1995).

בליל עצרת השלום שבסיומה נרצח רבין ביצע הזמר אביב גפן את השיר "לבכות לך", שבמקור נכתב על חבר ילדותו שנהרג בתאונת דרכים בשנת 1991. דקות ספורות לאחר מכן נורה ראש הממשלה והשיר קיבל משמעות חדשה, הפך להמנון אבל, תורגם לאנגלית וזכה לחשיפה ולתהודה. בזמן שהעיתונים דבר ראשון, ידיעות אחרונות ומעריב צילמו וריאיינו את גפן והציגו אותו כאילל נוער, טען המודיע שגפן ציני, צבוע ונצלן: "ברגעיו חייו האחרונים, לפני שירד מהבמה שבכיר בדרך אל מותו, רבין עוד הספיק להתנשק עם אביב גפן - זמר ההרס והציניות. אותו זמר שרק לפני חודשים לא רבים הוציא לשוק את הקלטת האחרונה שלו, שבמרכזו שיר המתקלס בראש הממשלה ומציגו כשיכור חסר תקנה. נראה שלאויביו מהשמאל הקיצוני יש דין אחר, ושלא רק הזיכרון שלהם קצר, אלא שכך גם הזיכרון כלפיהם" (לביא, י', 1995).

חרף השיח התוקפני חשוב להראות גם את הרוך האנושי והתוגה שהוסיפו אנשי רוח לשיח העיתונאי על מותו של רבין. למשל, ב-10 בנובמבר 1995 הוקדשו ארבעה רפים במוסף "24 שעות" של ידיעות אחרונות להספדים מאת נתן זך, חיים חפר, נתן יונתן, אהרון מגד, סמי מיכאל ומנשה קדישמן. מעל כולם, בלט הסופר מגד בהספד מרגש במיוחד: "הכאב העמוק שהקיף את כל עם ישראל ושהעביר רעד של כבי עד קצות העולם, הוא כאב על חילולו של עפר הארץ הזאת בדם. על הירצחו של איש שסימל את עלייתו של דור חדש בארץ, דור התקומה של העם בארצו. 'עין של אציל, שפת חכם וחרב מלחמה' - אלה היו תארויו של איש המופת של הרנסנס האנגלי, כפי שביטא אותם שייקספיר בהמלט. יצחק רבין היה איש המופת של הרנסנס העברי במולדתו" (מגד, 1995).

בולטות בני המשפחה לאחר רצח יצחק רבין

בחודש הראשון שלאחר מות יצחק רבין הובלטה המשפחה וניתנה תשומת לב לילדים ובני נוער. ששת העיתונים העמידו במרכז את בני משפחת רבין, ובעיקר את אשת ראש הממשלה, לאה רבין, אשר תפקדה כשחקנית מרכזית בזירה הפוליטית. כאנטי-תזה לכך, רעייתו של ארלוזורוב, אשר ראתה את הרצח כמו עיניה, לא התבטאה בעיתונים ב-1933. אולם סביר להניח שאם רצח ארלוזורוב היה מתרחש בשנות השמונים או התשעים, סימה ארלוזורוב הייתה מככבת כדמות ראשית בסיקור האירוע. יש בכך ללמד על התפתחות פרקטיקת ריבוי המשתתפים בעיתונות הישראלית.

אשת ראש הממשלה, לאה רבין, הייתה דמות דומיננטית בשיח התקשורתי ובזירה הפוליטית. לראייה, הספרים ודברי אבל רבים

יאיר צבן ועוד) אשר בהיותם באופוזיציה כינו את ראש הממשלה דאז, מנחם בגין, בשם 'רוצח ילדים' ואת שר ביטחון דאז, אריאל שרון, בשם 'טרוריסט' (לפידות, 1995). ואילו משגב כתב: "את דמו של ראש הממשלה שפכו גם פייטני השמאל הנותנים כעת חסות אידיאולוגית לניסיון לחנוק כל התנגדות לגיטימית למהלכי השלום" (משגב, 1995).

מעורבות אנשי רוח בסיקור רצח יצחק רבין

בחודש שלאחר רצח יצחק רבין בלטו אנשי רוח ופעילי תרבות בשיח העיתונאי. פסלים, ציירים, משוררים, סופרים, זמרים, שחקנים, ספורטאים ובדרנים צולמו, וריאיינו והתייחסו למוות. האמנים תרמו לשיח העיתונאי בשני מישורים. מצד אחד רובם ביטאו את קולה הרגיש וההומני של החברה הישראלית שביכתה את הרצח. מצד שני מספר מצומצם של אמנים, כגון ענת גוב, אביב גפן, יהונתן גפן ויאיר גרבוז, נטלו חלק בשיח מתלהם ותוקפני על ההסתה שקדמה לרצח. יש להניח שהבולטות התרבותית בשיח העיתונאי נבעה מכמה סיבות: רצח ראש הממשלה בידי יהודי חולל זעזוע עז והזמין חשבון נפש בקרב כלל האוכלוסייה, ובתוך כך בקרב אמנים. העיתונאים ראו בפעילי התרבות מנהיגי דעה ומקורות מעניינים המסוגלים לאתגר את השיח הציבורי. בערב שבו נרצח רבין הוא שר לצדם של הזמרים מירי אלוני ואביב גפן. על כן הזיכרון האחרון מרבין החי, הצרוב בתודעת ההמונים, הוא כשהוא שר את "שיר השלום" על הבמה בעצרת בתל אביב.

רוב פעילי התרבות ביטאו את צערם בהדלקת נרות, בשירה בכיכר, בהפקת ערבים לזכרו ובשיחות על חשיבות הסובלנות בחברה דמוקרטית; אנשי רוח אחרים גינו, תקפו והסלימו את השיח המתלהם בימין. חלק מהאמנים האשימו את ציבור המתנחלים ואת מנהיגי הימין בהסתה שקדמה לרצח. הצייר והסופר יאיר גרבוז, לדוגמה, נקט לשון חריפה נגד ציבור המתנחלים ואף רמז כי חברת הכנסת מהליכוד, לימור לבנת, היא טיפשה: "דמו הותר על ידי פושעי הפסוקים, שחלקם פזורים באילנות המשוקצת של קריית ארבע. אחרים באים מריקבונה של ההתנחלות תפוח [...] שמעתי אתמול חברת כנסת אחת, אשר ההכרה בטיפשותה המופלגת והמזיקה חוצה מחנות פוליטיים, שמעתי אותה מזהירה: 'אל תפנו עתה אצבע מאשימה אל הימין כולו'. ואני מציע את ההיפך, נפנה אצבע מאשימה אשר לא תזוז ולא תוסר, אל הימין כולו בלי יוצא מן הכלל" (גרבוז, 1995). המשורר יהונתן גפן תקף בטורו השבועי את מנהיגי הימין שלא מנעו את ההסתה שהובילה לרצח:

בחודשים האחרונים ראיתי ציורים של רבין עם אף מעוקל, שותת דם, בנוסה הקריקטורות האנטישמיות של *Der Stürmer*. ראיתי כתובות "רבין רוצח" ו"רבין בוגד" על כל תא טלפון רענו, מקלטי בתי מגורים, קירות בתים נטושים ולאורך כביש החוף. ראיתי ציור שלו במדי S.S. ואפילו עם שפם של היטלר. האם משהו ממנהיגי המדינה הזאת, שידר, ולו פעם אחת, נאום לאומה שבו אמר: אחים אנחנו? עברתם את הקו האדום ואחרי הקו הזה יש רק קו שחור. רק מוות (גפן, 1991).

גרבוז וגפן לא היו היחידים שמתחו ביקורת על רקע רצח רבין. המחזאית ענת גוב התראיינה למעריב ומתחה ביקורת ארסית על נשיא המדינה עזר ויצמן. היא התלוננה על תפקודו כנשיא והאשימה

ב־1981, ג'יהאן סאדאת ולאשת נשיא ארצות הברית שנרצח ב־1963 ג'קי קנדי (פרי, 1995).

עם זאת נאלצה לאה רבין לספוג גם תגובות נגד על התקפותיה. ביקורתו של דוד רוזן, בעליו של מועדון הטניס שבו התאמנה, הייתה פוגענית במיוחד. רוזן סירב לסגור את מועדון הספורט לרגל האבל והביע מורת רוח מהתנהגותה של לאה רבין במהלך עשרת הימים שלאחר המוות: "יש לי הרושם שגברת רבין מאוד נהנית מכל הפסטיבל סביבה. לשבת בסלון עם כל התכשיטים שלה. זה צורם להרבה אנשים. שעתים היא מתראינת אצל רפי רשף והילדים צוחקים אצל גידי גוב. היא יושבת שעתים ב־CNN ומדברת, ובאותו זמן היא לא לוחצת ידיים לאנשים שבאו לנחם אותה. לי זה צרם" (יאיר, 1995).

נוכחותה של לאה רבין בשיח העיתונאי במהלך החודש שלאחר רצח ראש הממשלה בא לידי ביטוי גם בסגנונות סיקור חושפניים ו"צבעוניים". כתבות כאלה שפורסמו במעריב הבלוטי את היותה רעיה, אם וסבתא והדגישו את סגנון הסיקור הרגשי והסנסציוני. במוסף "נשים" פורסם מאמר על הזוגיות של לאה ויצחק. הכתבה, שדלתה את המידע מהביוגרפיה של לאה, כל הזמן אשתו, הציגה ציטוטים וסיפורים נבחרים שתוארו את שלבי החיזור, הנישואים, המשפחה והחיים המשותפים. על טקס החתונה שלהם, למשל, היא כתבה: "יצחק היה נבון מאוד מטקס החתונה ותכנן שיתקיים בחוג המשפחה המצומצם ביותר. אבל, הרב אהרן וכולם הגיעו. אז אמר יצחק את אמרתו המפורסמת: 'מה שברור הוא שזאת הפעם האחרונה שאני מתחתן', והוא עמד בדיבורו. אנחנו נשואים 47 שנה" (אבירד, 1995).

העיתונים הישראליים פרסמו תצלומים, ראינות, מאמרים וכתבות תחקיר גם על בני משפחתו של עמיר ועל השכונה שבה גדל. עיתונאים צבאו על בית הוריו בהרצליה, צילמו אותם, קיימו עימם ראינות ופרסמו כתבות תחקיר על אחיו חגי. גדעון סאמט נשלח מטעם עיתון הארץ לראיין את הוריו של עמיר ושמע את אמו של הרוצח, גאולה עמיר, מזועזעת והמומה: "חרב עליי עולמי. איני יודעת איזה שד נכנס ביגאל. הדרך שלו לא מקובלת עלינו. אנחנו בהלם ואבל כבר. לא בבית הזה קיבל את האש הזו" (סאמט, 1995). בידיעות אחרונות ובמעריב פורסמו כתבות תחקיר על גן הילדים שניהלה גאולה עמיר ועל שכונת נווה עמל בהרצליה. מרואייני שכונת נווה עמל סיפקו נקודת מבט מעניינת על דפוסי התנהגותו של עמיר בילדותו. לכאורה, במארג הסיפורים שהציג הכתב, היה די כדי לרמוז, בדיעבד, על השתלשלות האירועים שהסתיימה ברצח ראש ממשלת ישראל. אחת השכונות המרואיינות, שנשארה בעילום שם, אמרה: "נתקע אצלי בזיכרון קטע זניח, אבל אולי מאפיין משהו. יגאל היה בן ארבע או חמש ורצה לקחת איזה צעצוע מאחד הילדים. הילד סירב לתת: 'הנה, תראה מי בא', הוא אמר לילד. הילד הסתכל הצידיה ויגאל חטף לו את הצעצוע מהיד" (לביא, ד', 1995). התחקיר בידיעות אחרונות הוליד מסקנה דו־משמעית ומבלבלת: מחד גיסא, אמו של עמיר הצטיירה כגננת "מקסימה, מתעניינת, פתוחה וחמה". מאידך גיסא, אמהות שהתראיינו טענו כי "היו סימנים מבשרי רע וידענו שמדובר בבית עם אוריינטציה מינית־קיצונית" (רינגל־הופמן, 1995).

שפורסמו בעיתונים על ידי אזרחים, כתבים, אנשי רוח, פוליטיקאים ודיפלומטים שביכו את מותו של ראש הממשלה פנו אליה באופן ישיר מתוך כוונה לנחמה. כמו כן, היא הטיפה לקהלי המנחמים בשבעה על שעמדו מנגד ולא הגיבו להסתה שקדמה לרצח, הייתה הנואמת היחידה בטקס השבעה, התעמתה עם יושב ראש הליכוד בנימין נתניהו, סירבה להצעה לעמוד בראש רשימת מפלגת העבודה בבחירות של שנת 1996, הודיעה שהיא תומכת בשמעון פרס ואף נפגשה עם מנהיגי העולם הערבי.

תשומת לב משכה גם נכדתו של רבין, נועה בן־ארצי, אשר נשאה נאום מרגש במעמד טקס הקבורה. נאומה פורסם בעיתונים הישראליים ושודר ברשתות טלוויזיה ברחבי העולם. תחת הכותרת "גם אמריקה בכתה עם נועה", תיאר ידיעות אחרונות את ההדים שעורר נאומה בתקשורת העולמית: "תמונתה של נועה התנוססה על העמוד הראשון של ה־New York Post תחת הכותרת 'הנערה שהביאה את העולם לדמעות'. ה־New York Times ועיתונים אחרים, בצעד יוצא דופן, הדפיסו את נאומה במלואו, מעשה השמור בדרך כלל לנאומי נשיאים. רשתות הטלוויזיה האמריקניות, שוב בצעד יוצא דופן, שידרו את נאומה בשידורים חוזרים" (יחזקאלי, 1995). תמונתה התנוססה על עמודי השער של עיתונים זרים והיא הופיעה, יחד עם אחיה יונתן, בתכנית אירוח לילית של גידי גוב בערוץ 2. נוסף על כך נכללו בשיח התקשורתי אחותו רחל וילדיו, דליה ויובל.

הדומיננטיות של לאה רבין בלטה על רקע האשמותיה את מנהיגי הליכוד נתניהו. היא סירבה ללחוץ את ידו לאחר שעבר על פני ארון הקבורה ברחבת הכנסת, האשימה אותו בהסתה שהובילה לרצח והציגה את יושב ראש הרשות הפלסטינית, יאסר עראפת, כאמין יותר ממנו. על סירובה ללחוץ את ידו של נתניהו אמרה: "אני חושבת שבמצבים כאלה עדיף לא לעשות הצגות". כמו כן, היא האשימה את נתניהו והליכוד כי "תמיד ההסתה באה ממישהו. בנאומים בכנסת הם היו אלימים ביותר בהתבטאויותיהם. הם טענו כי אנו מוכרים את המדינה, שלא תהיה ישראל לאחר הסכם השלום וכדומה. הכול נעשה על בסיס משחק פוליטי, אולם הדבר מספיק כדי ליצור אווירה מתאימה" (גבאי ובן־חורין, 1995; סוכנויות הידיעות, 1995; שיבי ויחזקאלי, 1995). היא הציגה תפיסה שפניו של עראפת לשלום, בניגוד לנתניהו: "איני סבורה כי לחיצת יד עם נתניהו מייצגת תקווה לשלום בעיני רובנו, החושבים כי בדרך מסוימת אפשר יהיה להגיע לשלום. לחיצת היד בין רבין לעראפת בטקס החתימה על הסכם העקרונות באוסלו סימלה תחילה של דרך חדשה, שעליה אנו צועדים לעבר השלום. בכיקור התנחומים בבית עראפת הפגין חמימות רבה, חיבק את ילדי ונכדי ואמר שמעתה אני חלק ממשפחתו" (קשתי, 1995).

יתר על כן, היא מתחה ביקורת על התפקוד הפסיכי ועל העמידה מנגד של ציבור האבלים והמנחמים. לטענתה הם שתקו בעת הסתה שקדמה לרצח: "חבל שלא הייתם פה כאשר עמדו מהצד השני של הכביש המפגינים שקראו לרבין בוגד ורוצח. חבל שלא באתם אז" (בן, 1995; גבאי ולוין, 1995). התפרסמו גם דיווחים וראיונות מתחת לביתה במהלך השבעה, מאמרים ביוגרפיים על אודותיה, כתבות על הזוגיות של יצחק ולאה והשוואתה לאשת נשיא מצרים שנרצח

העצמת אישיותם של יצחק רבין ושל יגאל עמיר

יצחק רבין הוצג כאישיות נעלה וכמדינאי דגול בקנה מידה בין-לאומי. מנהיגי ישראל והעולם הרעיפו עליו שבחים והוא הציטייר כצבר, כ"אבי האומה" וכמנהיג. למעשה מיד לאחר מותו נעשה רבין סמל לערכי הסובלנות והדמוקרטיה וצוואתו המדינית הוגדרה כחתימה לשלום. מפתיע היה לגלות כי דמותו של הרוצח, יגאל עמיר, עברה גם היא תהליך של העצמה, כפועל יוצא מתשומת הלב התקשורתית המרובה לה זכתה. מיד לאחר הרצח נתגלתה אמת שהדהימה והלמה בחברה הישראלית: הרוצח לא לקה בנפשו ולא הגיע מהשוליים הקיצוניים הוא התגורר בהרצליה, שירת בחטיבת גולני, למד לתואר ראשון במשפטים ומדעי המחשב באוניברסיטת בר אילן והציג את משנתו הרדיקלית באופן קר ומחושב. תמונתו התנוססה בחזית עמודי השער, הוריו, אחיו, מכריו וחברתו לשעבר צולמו והתראיינו והוא זכה לתמיכת השוליים הימניים הקיצוניים.

עמיר הפך, ברגע אחד, לאחד הרוצחים הידועים לשמצה והמתועבים ביותר בהיסטוריה של ישראל. אמנם, היחס התקשורתי אליו הייתה כאל האיש הרע והפושע השטני, אבל באופן מצער הוא זכה לכמות עצומה של אייטמים עיתונאיים וכתבות תחקיר בששת העיתונים. למרות המעשה השפל שביצע, כמות הידיעות שעסקו בו ובעברו לא הייתה פחותה בהרבה מאלה שהוקדשו לראש הממשלה. כתיב העיתונים נשלחו לקיים ראיונות אתו, עם בני משפחתו, שכניו, מכריו וחברתו לשעבר. הצהרותיו עמדו בראש סדר היום התקשורתי, הוא זכה לתהודה בקרב חוגים קיצוניים ושמו התפרסם בזירה הבין-לאומית. באופן מצמרר, ככל שהימים עברו, הכתבות על רבין התמעטו והעיתונים החלו לעסוק במחדל הביטחוני של השב"כ ובעמיר, במניעיו, בסביבתו, בחבריו לספסל הלימודים והישיבה ובחשודים נוספים לסיוע ברצח. בעמוד הדעות של דבר ראשון פורסמו יום לאחר הלוויה חמישה טורי דעה שגיננו את הרצח, היללו את אישיותו של רבין ועודדוהו להמשיך בתהליך השלום. באופן מפתיע התייחס באחד מהטורים האלה הסופר ומבקר הספרות, חיים נגיד, לעמיר באמפטיה והציגו כאידאליסט יפה תואר: "למראית עין, הרוצח היה מעין בבואת ראי של הנרצח. למשל, הדיוקן, לא פנים מצולקות של רוצח מלידה. אלא, כמו קורבנו, מעין התגשמות הצבר יפה הבלורית והתואר. בעל מוח מבריק, ממשפחה מבוססת, לא נטושה בשוליים. על פי הצהרותיו, מראהו ועברו של עמיר, לא נראה שהיו לו נטיות של פושע רצחני. הוא, כמה מזעזע לומר זאת, אידיאליסט. הכוח שהניע אותו היה אידיאולוגי. הוא רצה להפסיק את תהליך השלום" (נגיד, 1995).

מעריב ריאיון חברה לשעבר של עמיר בשם נאוה הולצמן-רוזנבלום, שעמה יצא במשך חמישה חודשים. הקשר הרומנטי הסתיים באופן מאכזב עבור עמיר, בחתונה של הולצמן-רוזנבלום עם חבר אחר מכיתתם באוניברסיטת בר אילן, שנה בלבד לאחר פירדתם. בחתונתם נכח עמיר. בכתבה סופר כי הולצמן-רוזנבלום זכתה לכינוי "נאוה היפה", הוגדרה כשידוך "יוקרתית" בעולם הדתי, מוצאה ממשפחה ממעמד גבוה והיא עוררה פליאה כאשר עמיר מצא חן בעיניה. ידיעות אחרונות פרסם שהיא הסתגרה בביתה ואי אפשר לקבל את תגובתה, אך היא התראיינה למעריב והוסיפה נופך אישי ואינטימי לאופיו של

עמיר: "בכיתי יותר מכולם כי הכרתי את יגאל. אני הכרתי בן אדם שונה. ביגאל היה הרבה חום, רגש, רצינות וחוכמה" (שחור, 1995). כתב המודיע מתח ביקורת על העיתונים דבר ראשון, הארץ, ידיעות אחרונות ומעריב וטען שהם סיפקו לעמיר פלטפורמה להציג את משנתו הקיצונית. לטענת הכתב, שיקולי רייטינג ואינטרסים כלכליים-מסחריים הביאו עיתונאים לשיקול דעת מוטעה ולכשל אתי חמור. לדעתו, העיתונים האלה העניקו לעמיר פרסום עולמי כאשר הציגו וניתחו את דבריו במהלך מעצרו בבית המשפט:

גדוד העיתונאים היה צמא להקליט ולשרר מתוך "הסבריו" של האיש. זה האחרון ניצל את הבמה הממלכתית עד תום. בדרכו מבית המשפט הוא הרווה את צימאון התקשורתנים שהצמידו לפיו אינספור מיקרופונים. בשפה רהוטה ובמתק שפתיים הסביר "הגיבור הלאומי" את המניעים שהביאו למעשהו וכיצד פעל מתוך "הכרה בצדקת דרכו". הרוצח השפל פשוט "סיפק את הסחורה" ואילו העיתונאים מכרו אותה לאזרחים האבלים כלחמניות חמות וטריות (כספי, 1991).

לאחר מותו הורעפו על רבין אלפי מחמאות ודברי הלל. הצגתי רק לקט נבחר מהם. התשבחות שמוצגות להלן מיטיבות להדגים את הנימה המאדירה של ההספרים עליו. ראש הקהילה היהודית בספרד הספיד **במעריב** את רבין בטריטולוגיה תנ"כית וסמלית: "באותה שעה בעצרת בתל אביב היה רבין בשיא חייו, מסור למדינת ישראל ומזמר על השלום כפי שהמלך דוד שר בחוצות ירושלים. השמש העזה של ירושלים שפעה אור לכבוד ההלוויה ואילו ביום שלמחרת גם השמיים ביטאו את יגונם והתייפחו במטרים. רבין, ידיד אמיץ ומפקד מהולל אשר תהילתו ממריאה לגובה תהילתו של דוד בן-גוריון, יוסיף לגונן עלינו מגן עדן" (טולדנו, 1995). גם העיתון **הצופה** הציג את רבין כמצביא ומדינאי עילאי ונשגב: "הלוחם המחוספס היה לנס. האיש מצולק המלחמות היה לסמל רב עוצמה. העולם התוודה אליו כאל צבר שלחם את מלחמות נערי הפלמ"ח בתושייה, בעוז, בדבקות במשימה. הוא בא ללוותו אל מנוחתו האחרונה כדמות תנ"כית. דוד הקטון שהיה לענק נפל בידי שלושה כדורים מנוסרים. הוא היה מציאות גדולה. עכשיו הוא גורל. אגדה מתעצמת חיה וקיימת" (מאיר, 1995).

העיתונים פרסמו זיכרונות נוסטלגיים של בני דורו, עוזריו, פקודיו ועמיתיו כדי למסגר את דימויו של רבין כ"צבר וכמנהיג דור תש"ח. חברו לנשק בפלמ"ח (פלוגות מחץ) ופעיל התרבות שאול ביבר סיפר בערגה על רבין בצעירותו: "מאז שאני זוכר אותו תמיד הייתה תחושה שהוא מורם מהעם. כשפתח את הפה הקשיבו לו, לא משנה על מה דיבר. כל הבנות חיזרו אחריו כי היה נער נאה, מרשים וחכם, אבל ביישן גדול. אני לא זוכר שהיו לו רומנים. בסופו של דבר, זכתה בו לאה" (ביבר, 1995). אלוף צה"ל במילואים וחברו לנשק של רבין, עמוס חורב, חיזק את המיתוס של רבין כצבר כאשר התייחס למראהו: "רבין היה יליד הארץ ודמותו מאפיינת את הרוח הצברית של תקופת טרום המדינה והקמתה. הוא היה בחור יפה תואר, בוגר בית הספר החקלאי היוקרתי כדורי, פעיל פוליטית וחבר בהגנה" (ברלין, 1995). כמו כן, הסופר והמחזאי, גבריאל בן-שמחון, דימה את רבין לפרח ולמלאך: "יצחק היה הפרח היהודי החדש שצמח על אדמת המולדת

מעניין היה לגלות ולחשוף קווי דמיון ופרמטרים זהים בסיקור העיתונאי של הקונפליקטים הפוליטיים והיצריים שקמו והתעוררו לאחר רצח חיים ארלוזורוב ב־1933 ולאחר ההתנקשות ביצחק רבין ב־1995. בשני מקרי הרצח ההיסטוריים, שבשניהם נרצחו מנהיגים מן השמאל הפוליטי, הטיח השמאל הסוציאליסטי האשמות בימין הרוויזיוניסטי. כמו כן בשני המקרים נקטו חברי התנועה הרוויזיוניסטית ב־1933 ומפלגת הליכוד ב־1995 דפוס של רטוריקת נגד מתגוננת. לאחר הריגתו של ארלוזורוב הפנו בכירי מפא"י אצבע מאשימה כלפי פעילי התנועה הרוויזיוניסטית ומנהיגם זאב ז'בוטינסקי בתואנה שהם עודדו אלימות נגד התנועה הסוציאליסטית והרצח יצא מתוכם. מנגד, השבועון חזית העם הציג את חברי התנועה הרוויזיוניסטית כקורבנות הנתונים תחת מתקפה אלימה ומסוכנת והגן על מנהיג התנועה הרוויזיוניסטית, ז'בוטינסקי. במישור מקביל ובזמן אחר, לאחר רצח רבין, הפנו פוליטיקאים ממפלגות השמאל אצבע מאשימה כלפי פעילי תנועת הליכוד ומנהיגם בנימין נתניהו בתואנה שהם לא מנעו, ואף יזמו, הסתה אלימה נגד רבין שהובילה לרצח. מנגד, פעילים, חברים ומנהיגים הליכוד הציגו עצמם כקורבנות מתקפת הכפשות ואיומים מדירה, אלימה ובזויה.

הקבלה נוספת בין רצח ארלוזורוב להתנקשות ברבין, מלבד כמובן העובדה הברורה ששני המקרים אירעו בתל אביב, השתקפה בהצטיירות התקשורתית הלא מחמיאה של דימויו של מנהיג שהואשם בהסתה לרצח, דהיינו ראש התנועה הרוויזיוניסטית זאב ז'בוטינסקי, ומנהיג תנועת הליכוד בנימין נתניהו, נתפסו כמי שסימלו וזוהו, יותר מכולם, עם ההסתה לרצח ועם ניסיונות ההריפה של ההאשמות בהסתה שהובילה לרצח. מחקר זה הראה כיצד ז'בוטינסקי הרף את גלי הביקורת וההאשמות שהוטחו בו ובתנועתו תוך שימוש ברטוריקה קורבנית לאחר רצח ארלוזורוב. לא פחות חשוב, 62 שנים לאחר מכן פעל ראש מפלגת הליכוד בנימין נתניהו, בצורה כמעט זהה והבליט בכך את הרטוריקה והאידאולוגיה הרוויזיוניסטית שהנחתה אותו לאחר התנקשות פוליטית שאירעה בזמן אחר, אך במישור אידאולוגי מקביל.

מתוך אפרה של הגלות והשוואה. חבר קוצני וקשה, אך גאה ומתוק עם תלתל בלונדיני ונמשים על האף" (בן-שמחון, 1995).

דיון ומסקנות

הכיסוי העיתונאי בחודש שלאחר ההתנקשות בחיים ארלוזורוב צייר אירוע מדיה גרנדיוזי, חשף מציאות טעונה, מורכבת וכאוטית והדגיש כיצד ועד כמה נסיבות המוות השפיעו על אסטרטגיות הסיקור. הרצח הציף מחלוקות ויריבויות ביישוב, חוסר ודאות ועודף ספקולציות לגבי זהות היורים גרמו למתח ולמהומות. למעשה, השיח העיתונאי שלאחר רצח ארלוזורוב לא התמקד רק במת. אמנם פוליטיקאים ואנשי רוח רבים הספידו את ארלוזורוב וכיכו את מותו הטרגי, ברם השיח העיתונאי התמקד בסיקור חקירת הרצח, בהפיכת דמותו לקדוש מעונה מיתולוגי ובהאשמת המחנה הרוויזיוניסטי בתכנון הרצח. השיח העיתונאי לאחר מותו של רבין הבליט שתי זירות עימות מרכזיות בחברה הישראלית: חילוניים-דתיים ושמאל-ימין. הטענות, הוויכוחים וההאשמות שהוצגו בעיתונים שיקפו שתי תמות מרכזיות: ההסתה שהובילה לרצח וההסתה שאחרי הרצח. ההסתה שהובילה היו לרצח נדפסה בגיליונות העיתונים שלמחרת הרצח ומובילה היו תומכים ופעילים של השמאל. הם כתבו כי פוליטיקאים מהימין התעלמו מהסיסמאות, מהשלטים ומהמיצגים האלימים בהפגנות הימין ואף שלהבו את ההמונים שפקדו את ההפגנות. חמור מכך, הם טענו שרבנים החילו על רבין "דין רודף" שהצדיק את גדיעת חייו כדי למנוע מסירת שטחים. מנגד, ההסתה שאחרי הרצח הייתה אנטי-תזה לזעם שהופנה כלפי הימין הפוליטי והציונות הדתית, והחלה להישמע יומיים לאחר הרצח. היא שיקפה תנודה במטוטלת ההאשמות. לפי גרסה זו היו פוליטיקאים מהימין ומנהיגי ציבור ציוניים-דתיים קורבנות משום שסומנו כאשמים ברצח על לא עוול בכפם. אנשי רוח, עיתונאים, חברי כנסת ושרים מהשמאל הואשמו בהתנשאות, בנקמנות, בניצול מניפולטיבי של הרצח ובביזוי הימין הפוליטי והציבור הדתי.

נספחים

נספח ב: גופתו החשופה של חיים ארלוזורוב בעמוד השער של דואר היום יום לאחר הרצח

הנ"ל הם שני טבוסים ישנים בתחלתם, הם הם הוציאו מקרבו את כנור האקרה שגורה בו. התברר, כי הכנור כרע בסמוכות אחרים את המעים, חתך את הנוריד הראשי וגרם לשסוף דו פנימי חוס, ונתקע בתור הככר, הורידה היתה אי סגן המפקח הכללי של המשטרה.

משמר הכבוד ליד ערש-מותו של המנוח

נספח א: תצלום פניו של חיים ארלוזורוב בחדר המתים בדואר היום

מהומה בלב המונינו בארץ ומהוצה לה ולהביא בן לא ימנעונו מלהמשיך את עבודתנו ההסטורית. המעשה היה מחושב היטב ובוצע בקרירות עם ישראל כרוך כשרונות ובמסום כל מנהיגי

המנוח בחדר המתים של ירדסה. בתל אביב

שנלקח מאתנו — יעופו על מני הקרקע שלנו כשרונות מזהירים יותר, אמיצי לב יותר ומביאים את תנועה ההנשמה לידי התקרמות יתרה. ותשוב, את הדברים, פגאוח עקמית ובנמישות נב

נספח ג: תצלום גופתו של חיים ארלוזורוב במסע הלוויה בדבר יום לאחר הירצחו

חיים ארלוזורוב על יצוע מותו, באולם התרש של דפוס, דבר" בבית ההסתדרות

בית
אספה
בחסד
שלא
מתי
כשה
הישוב
מפלגה
ברדים
זקרה
דבר
ל מחד
ות
" א
גות
רבי"
הולגה
איום
יאשנה
זשפלי
הכבו
לראש
מורי
הרוב
ת את
מתי

הערות

1 בשנה האחרונה שבה דבר יצא לאור הוא שינה את שמו לדבר ראשון בשאיפה ליצור לעיתון תרמית עדכנית וצעירה יותר.

מקורות

מחקרים

- אלידע, ע', 2014. **העולם בצהוב: לידת עיתונות ההמון הארץ ישראלית (מ"הצבי" ל"האור" 1884-1914)**, תל-אביב: המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית. גולדשטיין, י', 2006. **רביב: ביוגרפיה. תל-אביב: שוקן**.
- כספי, ד', 1993. **תקשורת המונים, כרך ב. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה**. מילשטיין, א', 2010. **דרך רביב ומורשתו. רמת גן: שרירות**.
- סופר, א', 2011. **תקשורת המונים בישראל. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה**. פייגה, מ', 2015. **"רצח רביב והשוליים האתניים של הציונות הדתית", תיאוריה וביקורת**, 45, עמ' 31-56.
- ראובני, י', 1993. **ממשל המנדט בארץ ישראל 1920-1948: ניתוח היסטורי ומדיני**. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.
- Bosch, F., 2010. "European Media Events", *European History Online*, 7, pp. 15-29.
- Dahmen, N.S. & H. McLain (2016). "Kennedy Anniversary Photos Tell Story of Beloved Leader", *Newspaper Research Journal*, 37(2), pp. 102-112.
- Dayan, D. & E. Katz, 1992. *Media Events*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Friedman, I., 2000. *Palestine: A Twice Promised Land? The British, the Arabs and Zionism 1915-1920*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Lehman-Wilzig, S. & N. Cohen-Avigor, 2004. "The Natural Life Cycle of New Media Evolution: Inter-media Struggle for Survival in the Internet Age", *New Media and Society*, 6, 6, pp. 707-730.
- McCombs, M., 2005. "A Look at Agenda-setting: Past, Present and Future", *Journalism Studies*, 6, 4, pp. 543-557.
- Rabinovich, I., 2017. *Yitzhak Rabin: Soldier, Leader, Statesman*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Scheufele, D.A. & D. Tewksbury (2007). "Framing, Agenda Setting and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models", *Journal of Communication*, 57, 1, pp. 21-39.
- Schwartz, B., 2000. *Abraham Lincoln and the Forge of National Memory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tauber, E., 2012. *Military Resistance in Late Mandatory Palestine: The Activities of the Jewish and Arab Military Organizations as Reflected in the Reports of High Commissioner General sir Alan Cunningham*. Ramat Gan: Bar Ilan University Press.
- Walter, T., 2017. "How the Dead Survive: Ancestor, Immortality, Memory", in: M.H. Jacobsen (ed.), *Postmortal Society*. (pp. 19-39) London: Routledge.

עיתונות

- אבידור, ת', 1995. **"לאה ויצחק", מעריב**, 12.11.1995, עמ' 2-3 (מוסף נשים).
- אורלב, ז', 1995. **"נפל (דבר) בישראל", הצופה**, 10.11.1995, עמ' 7.
- אילן, ש', 1995. **"השבוע: רביב ופרס רשעי ישראל אנשי הידנראט והקאפו", הארץ**, 12.11.1995, עמ' 6.
- אישון, מ', 1995. **"לא לקפל את הדגל", הצופה**, 10.11.1995, עמ' 3.
- ביבר, ש', 1995. **"הבנות של הפלמ"ח חזרו אחרי", מעריב**, 6.11.1995, עמ' 4-5 (מוסף זיכרון).
- בן, א', 1995. **"בשעת הלוויה תשמע צפירה למשך שתי דקות; הדגלים יורדו לחצי**

התורן", **הארץ**, 6.11.1995, עמ' 2.

- בן-גוריון, ד', 1933. **"אני מאשים", דבר**, 7.7.1933, עמ' 2.
- בן-שמחון, ג', 1995. **"איפה היה המלאך?", מעריב**, 21.11.1995, עמ' 3 (מדור דעות).
- בסר, י', 1995. **"עכשיו לבד, לפלס את הדרך", דבר ראשון**, 10.11.1995, עמ' 17.
- ברון, ג' ומ' ברזל, 1995. **"חשש ודאגה בימין: השמאל מנצל את הטרגדיה ועושה בה שימוש פוליטי", ידיעות אחרונות**, 6.11.1995, עמ' 3.
- ברזילי, א', 1995. **"מקורות השנאה של יגאל עמיר", הארץ**, 9.11.1995, עמ' 4.
- ברלין, י', 1995. **"רביב היה מנהיג נדיר בעולם הדמוקרטי", דבר ראשון**, 6.11.1995, עמ' 3.
- גבאי, ד' וי' בן-חורין (1995). **"לאה רביב מאשימה את נתניהו", מעריב**, 8.11.1995, עמ' 6-7.
- גבאי, ד' ור' לוי (1995). **"חבל שלא באתם אז, אמרה לאה רביב לאבלים מתחת לביתה", מעריב**, 6.11.1995, עמ' 7.
- גולן, א', 1995. **"טלוויזיה: פצע טרי והכול הבל הבלים", הארץ**, עמ' 3.
- גילת, א', 1995. **"על רביב עמדתי דום בפעם הראשונה בחיי", מעריב**, 13.11.1995, עמ' 4-5.
- גפן, י', 1995. **"החיים שאחרי המוות: הריגת יצחק", מעריב**, 10.11.1995, עמ' 10-11.
- גרבוז, י', 1995. **"חובה להכות עכשיו ולא להסיר את האצבע המאשימה", דבר ראשון**, 12.11.1995, עמ' 13.
- דבור, ה', 1933. **"רדיפות המרכסיסטים על חברי בית"ר והצה"ר", חזית העם**, 14.7.1933, עמ' 4.
- דינגוף, מ' 1933. **"ארלוזורוב, דואר היום**, 18.6.1933, עמ' 1.
- הדני, ע' 1933. **"מספר", הארץ**, 19.6.1933, עמ' 2.
- הוברמן, ח', 1995. **"ביבי נתניהו: בל יעז איש להאשים את הליכוד בהסתה", הצופה**, 6.11.1995, עמ' 1.
- הועד הפועל של הסתדרות העובדים, 1933. **"אל הציבור!", דבר**, 20.6.1933, עמ' 1.
- הראבן, מ', 1933. **"מסביב לעלילות דבר", חזית העם**, 7.7.1933, עמ' 4.
- הראבן, מ', 1933. **"מכתב גלוי למר דינגוף", חזית העם**, 14.7.1933, עמ' 4.
- ו'בוטניסקי, ז', 1933. **"האנשים הזואולוגיים: מתוך מאמרו של זאב ז'בוטניסקי", חזית העם**, 7.7.1933, עמ' 1.
- טוביה, ש', 1933. **"שיר", דבר**, 23.6.1933, עמ' 2.
- טולדנו, מ"א, 1995. **"היום השחור ההוא", מעריב**, 22.11.1995, עמ' 2 (מדור דעות).
- טל, א', 1995. **"טלוויזיה: ויאבל העם - שרות החדשות וסיקור האבל על מותו של יצחק רביב בשני הערוצים", הארץ**, 6.11.1995, עמ' 2.
- טל, י' וג' אלוך, 1995. **"צמרת הליכוד יוצאת למתקפה נגד מסע ההסתה השיטתי של השמאל", הארץ**, 8.11.1995, עמ' 3.
- טננבוים, י"ת. **"רצח פרו-פוליטי", המודיע**, 17.11.1995, עמ' 4.
- יאיר, ח', 1995. **"במועדן של רביב אין מודעות אבל", מעריב**, 14.11.1995, עמ' 10-11.
- יחזקאל, צ', 1995. **"גם אמריקה בכתה עם נועה", ידיעות אחרונות**, 8.11.1995, עמ' 10.
- ייבין, ה', 1933. **"שתיקתם", חזית העם**, 7.7.1933, עמ' 1.
- ייבין, ה', 1933. **"מתכוננים לספסל הנאשמים", חזית העם**, 14.7.1933, עמ' 2-3.
- יצבי, י' (1933). **"חיים ארלוזורוב: תולדות חייו", דבר**, 14.7.1933, עמ' 4-3 (דבר לילדים).
- כספי, מ', 1995. **"האבל מול ההבל", המודיע**, 9.11.1995, עמ' 5.
- כצנלסון, ב', 1933. **"אחים בכאב", דבר**, 17.6.1933, עמ' 1.
- כתבנו המיוחד בתל-אביב, 1933. **"פרטי הרצח המדהים: הורעת המשטרה", דואר היום**, 18.6.1933, עמ' 1.
- לביא, ד', 1995. **"מה, הרוצח זה הבן של הרב?", מעריב**, 6.11.1995, עמ' 4-5.
- לביא, י', 1995. **"לחפש את האשמים", המודיע**, 10.11.1995, עמ' 2.
- לוקר, ב', 1933. **"אחרי מיטתו של ארלוזורוב", הארץ**, 11.7.1933, עמ' 2 (מוסף זיכרון 30 לארלוזורוב). **[ללא שם מחבר]**, 1933. **"חיים ארלוזורוב נרצח", דבר**, 17.6.1933, עמ' 1, 2, 4.
- ללא שם מחבר, 1933. **"לויתו של חיים ארלוזורוב", דבר**, 17.6.1933, עמ' 5-6.

- וללא שם מחבר, 1933ג. "מחייב", דבר, 17.6.1933, עמ' 2.
 וללא שם מחבר, 1933ד. "ידיים עוונות קצרו, בליל שבת, את חי ד"ר חיים ארלוזורוב",
 דואר היום, 18.6.1933, עמ' 1.
 וללא שם מחבר, 1933ה. "ד"ר חיים ארלוזורוב ז"ל", חזית העם, 18.6.1933, עמ' 1.
 וללא שם מחבר, 1933ו. "תולדותיו", דואר היום, 18.6.1933, עמ' 1.
 וללא שם מחבר, 1933ז. "חזית העם על ארלוזורוב", דואר היום, 20.6.1933, עמ' 2.
 וללא שם מחבר, 1933ט. "באוני הישוב", חזית העם, 23.6.1933, עמ' 1-2.
 וללא שם מחבר, 1933י. "בימי מבחן", חזית העם, 23.6.1933, עמ' 1.
 וללא שם מחבר, 1933יא. "הרי רצח ארלוזורוב בגולה", הארץ, 26.6.1933, עמ' 1.
 וללא שם מחבר, 1933יב. "אותו צד הרחיב את השיסוי", חזית העם, 30.6.1933, עמ' 1.
 וללא שם מחבר, 1933יג. "באוירה המורעלת", חזית העם, 30.6.1933, עמ' 1.
 וללא שם מחבר, 1995א. "רבין נרצח: ישראל כואבת ובוכה", ידיעות אחרונות,
 5.11.1995, עמ' 2-20.
 וללא שם מחבר, 1995ב. "רבין נרצח", מעריב, 5.11.1995, עמ' 2-21.
 וללא שם מחבר, 1995ג. "על המצפה: ההסתה תפעל כבומרנג", הצופה, 7.11.1995,
 עמ' 2 (מאמר המערכת).
 וללא שם מחבר, 1995ד. "על המצפה: בואו חשבון בעת חשבון נפש", הצופה,
 10.11.1995, עמ' 2 (מאמר המערכת). לפידות, י', 1995. "די להסתה", מעריב,
 20.11.1995, עמ' 6 (מדור דעות בעקבות הרצח).
 מאיר, י', 1995. "שברים, שברים, שברי לב", הצופה, 10.11.1995, עמ' 6.
 מגד, א', 1995. "ישמרנו אלוהים מאלה וגם מאלה", ידיעות אחרונות, 10.11.1995,
 עמ' 29 (24 שעות).
 מיברג, ר', 1995. "המהפך שעליו חיים יבין לא יכריז: אבל יעקב איילון כן", מעריב,
 17.11.1995, עמ' 24-28 (מוסף סופשבוע).
 משגב, ח', 1995. "האמת שבקצה המנהרה", מעריב, עמ' 2 (מדור דעות).
 מ"נ, 1933א. "אבל עם", הארץ, 18.6.1933, עמ' 1 (מאמר המערכת).
 מ"נ, 1933ב. "על הפרק: בימי כאב ומבוכה", הארץ, 22.6.1933, עמ' 1 (מאמר
 המערכת).
 נגיד, ח', 1995. "בבואה מעוותת", דבר ראשון, 7.11.1995, עמ' 6.
 נשר, מ', 1995. "הנה הכלב מגיע: ההתקפות נגד רבין החלו בספטמבר 94", הארץ,
 6.11.1995, עמ' 16.
 סאמט, ג', 1995. "טלוויזיה: הדרמה הלאומית נמשכת", הארץ, 6.11.1995, עמ' 2.
 סוכנויות הידיעות, 1995. "לאה רבין מאשימה את מנהיג הליכוד בסיוע ליצירת
- האוירה שהביאה לרצח", הארץ, 8.11.1995, עמ' 3.
 סמילנסקי, י', 1995. "ימיו הגדולים", דבר ראשון, 10.11.1995, עמ' 11.
 פינקרפלד, א', 1933. "שיר", דבר, 20.6.1933, עמ' 2.
 פישביין, י', 1995. "חטא עצימת העיניים", דבר ראשון, 10.11.1995, עמ' 11.
 פרי, ס', 1995. "ג'יהאן סאדאת, אלמנת נשיא מצרים שנרצח על מזבח השלום: אמרתי
 ללאה אני יודעת בדיוק מה את מרגישה", ידיעות אחרונות, 10.11.1995, עמ'
 10-11 (24 שעות).
 פרקש, א', 1995. "טלו בניו: שלם מבין עיניכם", המודיע, 17.11.1995, עמ' 4-5.
 קרוש, א', 1995. "רבין: שבעה למותו - הנשיא הזה לא מייצג אותי", מעריב,
 12.11.1995, עמ' 4-5 (מוסף זיכרון).
 קופפר, ר', 1995. "טלוויזיה: שלום, חבר", הארץ, 14.11.1995, עמ' 6.
 קלונימוס, א', 1933. "ארלוזורוב", דבר, 20.6.1933, עמ' 2.
 קשת, ס', 1995. "סוף עידן ההיתממות: מי כאן הקורבן?", ידיעות אחרונות,
 10.11.1995, עמ' 16 (24 שעות).
 קשתי, א', 1995. "לאה רבין: לחיצת יד לערפאת עדיפה על לחיצת יד לנתניהו",
 הארץ, 16.11.1995, עמ' 3.
 רהט, מ', ט' שחף, ס' בדראן, וא' סבן, 1995. "ימי האבל וההלם: הימין - עכשיו
 מסיתים נגדנו כדי לסמן את המטרות הבאות", מעריב, 8.11.1995, עמ' 12.
 רוונפלד, ש', 1995. "אלוהים לא עמד לצידך, יצחק", מעריב, 10.11.1995, עמ' 43.
 רינגל-הופמן, א', 1995. "בעקבות הדם: בית גידולו של רוצח", ידיעות אחרונות,
 10.11.1995, עמ' 12-13 (24 שעות).
 שהרבני, י', 1995. "החלום התנפץ", מעריב, 25.11.1995, עמ' 2 (מדור דעות).
 שחור, ס', 1995. "בלעדי: בכיתי יותר מכולם כי הכרתי את יגאל - סיפורה של נאוה
 רוזנבלום, החברה שנטשה את יגאל", ידיעות אחרונות, 21.11.1995, עמ' 8-9.
 שחף, ט' ור' דרוקר, 1995. "הייתי מוכן להיהרג במקומו", מעריב, 6.11.1995, עמ' 9.
 שטרסלר, נ', 1995. "זכור כי אתה בן תמותה", הארץ, 10.11.1995, עמ' 17.
 שיבי, ח' וצ' יחזקאלי (1995). "לאה רבין: גם נתניהו באשמים", ידיעות אחרונות,
 8.11.1995, עמ' 10-11.
 שלום, מ', 1995ב. "להשיב לחילוני כגמולו", המודיע, 28.11.1995, עמ' 2.
 שלום, מ', 1995ג. "מזווית אחרת: לא להתייצב לחקירות", המודיע, 4.12.1995, עמ' 2.
 שלום, מ', 1995א. "שבעת ימי השמאל", המודיע, 13.11.1995, עמ' 3.
 שמעונוביץ, ד', 1933. "לחיים ארלוזורוב", דבר, 19.6.1933, עמ' 1.